

**2 AYLIK
DERGİ**

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

YIL : 8 CİLT : 8 SAYI : 47 TEMMUZ - AĞUSTOS 2025

***LOZAN ANTLAŞMASININ İMZALANMASINDAN
HEMEN SONRA MUSTAFA KEMAL PAŞA
24 TEMMUZ 1923 te ŞU SÖZLERİ SÖYLEDİ:***

***" BU ANTLAŞMA,TÜRK MİLLETİ ALEYHİNE
YÜZYILLARDAN BERİ HAZIRLANMIŞ VE
SEVR ANTLAŞMASI İLE TAMAMLANDIĞI
ZANNEDİLMİŞ BÜYÜK BİR SUİKASTIN
YIKILIŞINI İFADE EDEN BİR BELGEDİR."***

YTDD

İÇİNDEKİLER

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ CİLT : 8 YIL : 8 SAYI : 47 TEMMUZ- AĞUSTOS 2025

YAZAR	YAZI BAŞLIĞI	SAYFA NO:
SENCER KARACALIOĞLU	ŞURADAN BURADAN	01-02
Prof. Dr. ÖMER DEMİRCAN	Eş-biçimli: biri 'vurgulu',ötekisi'vurgusuz'	03-10
	Türkçe ekler	
Doç.Dr. OKAN BABA	BİR SANAT YAPITININ VAR OLUŞU	11-17
Prof.Dr. SÜREYYA ÜLKER	GENİZ	18-24
NURAY GÖK AKSAMAZ	CAN YÜCEL ŞİİRİNDE İNSANLIK TASARIMI VE DUYUM-US	25-30
	DİYALEKTİĞİ/	
ERAY CANBERK	DİLDE GEZİNTİ (1)	31-33
FERHAT ÖZEN	NURAY GÖK AKSAMAZ'IN YAZIN EVRENİNDEN BAKIŞLA	34-42
	İNSANLIĞIN TEKNO VE DİJİTAL GELECEĞİ	
HASAN AKARSU	Kar Küresi-Özlem Yıldırım, Oyun, Ayrıkotu	43-
30-31	"SARDUNYALARIN KIŞI"	44
HİKMET KURTER	DİL ANLAYIŞIM	45-46
YILMAZ ÇONGAR	AZİZ NESİN	47-50
ARKA KAPAK		

ŞURADAN BURADAN

SENCER KARACALIOĞLU

ULUS DEVLETİ YOK ETMEK GİRİŞİMİ

Aymazlık, Sapkınlık, İhanet..

Büyük Orta Doğu projesi, Suriye’ye Emperyalizm güdümlü Coloni

nin getirilmesiyle yeni bir aşamaya ulaştı. Önce İran silah zoruyla boyun eğdirilmeye çalışılırken, Türkiye’ye biçilen don Ulus Devletin yerine Osmanlı millet sistemi. Osmanlı’da millet: “din, mezhep” anlamında olup ulus anlamında kullanılmaz. Genelde ABD kaynaklı söylemler Osmanlı Millet sistemini içerirken,İsrail Başbakanı Netanyahu verdiği bir demeçte Osmanlı Devletin yeniden kurulamayacağını açıkladı.Buradan hareketle ABD kaynaklı söylemlerin Türkiye’nin içindeki ulus devleti yıkmayı amaçlayan grupların ağzına bir parmak bal çalmak olduğunu söyleyebiliriz.

29 Haziran 2025 te, ABD nin Ankara Büyükelçisi ve Suriye Özel temsilcisi Tom Barrack Anadolu Ajansına, “Suriye’de olanların büyük bir kısmı, Türkiye ve liderliği sayesinde gerçekleşiyor. Osmanlı imparatorluğundaki millet sistemi yüzlerce yıl farklı grupların merkezi sisteminde varlıklarını sürdürmelerine imkan verdi...” Yani emperyalist bir devletin Ankaradaki bir memuru bize ulus devlet yerine siz gelin Osmanlıdaki millet sistemine geçin. Bunun için istenen ise 1982 Anayasası’nın değiştirilemez ilk dört maddesiyle birlikte ortadan kaldırılıp, Tek merkezli (üniter), laik devlet yapısı yerine bir tür federasyona gidilmesidir. Bu yapıda üst kimlik artık, siyasal, anayasal yurttaşlık yerine olmayacaktır. Birden çok resmi dil olacaktır. Günü geldiğinde de Emperyalizmin iliğine kemiğine dek sömürdüğü parçalanmış bir Türkiye.

Başlangıçta bakın ilk dört maddeye dokunmuyoruz denilerek Anayasanın 42 ve 66.ncı maddelerini değiştirmeye kalkabilirler. Bilindiği gibi Anayasanın 42.nci maddesi Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi başlığını taşımaktadır. madde 42-“Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz/

...

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

İlk öğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi/bağlı olacağı esaslar kanunla/yasayla düzenlenir. Milletlerarası/uluslar arası anlaşma hükümlerisaklıdır."

1982 Anayasasının 66.madde başlığı "Türk vatandaşlığı" başlığını taşımaktadır.

"Madde:66-Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.

Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk'tür.

Vatandaşlık kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunla belirtilen hallerle kaybedilir.

Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz."

Anayasanın 42.maddesinde yer alan özellikle 3ncü ve son paragrafın değiştirilmesi Eğitim ve öğretim dilinin Türkçe dışında bir başka dille yapılmasının ve çağdaş eğitim ve öğretim ölçütlerinden kopartılmış bir içerikle verilmesinin anayasal yolunu açacaktır.

Anayasa'nın 66 ncı maddesinin birinci paragrafında yer alan Türk tanımını kaldırarak son dönemlerde gittikçe dillendirilen "Türkiyeli" kavramı getirilerek Türk Devleti'nin temel siyasal ve Anayasal niteliği, tek merkezli/üniter, laik, yurttaşlık bağından kopartılarak kültürel din kimliğinin bağlayıcılığına dayandırılarak büyük olasılıkla "Türkiye İslam Cumhuriyeti" olarak adlandırılıp tam da emperyal devletlerin isteği doğrultusunda etnik ve dinsel parçalı bir federasyona götürülmek istendiği görülmektedir.

Sürecek

Eş-biçimli: biri ‘vurgulu’, ötekisi ‘vurgusuz’ Türkçe ekler

Ömer Demircan (Prof. Dr. e.), Yeniden Türk Dili derg. 09 Haziran 2025

A. EK-biçimlemede “vurgusuz” ekler.

Kök-tabanlarının “yansıma” *tek-heceli*” biçimler olması, eklerin tek-heceyi aşmaması, bütün sözlüksel-türetme, dizimsel-anamlama işlemlerinin soneklere bağlanması, her aşamada sonek biçimleme-birimlemede yeterizliklere neden olmuş. Sonek üretiminde çok sayıda ek-biçimleme (1)karşıtlıklarına, ayrımlarına başvurulmuştur.

Türkçe bütün kök tabanları “*yansıma,tek-heceli*”dir. Bütün sözlüksel-türetme, sözel *ulam, işlev, dizimsel-ilişkiler* eklerine yüklenmiştir. SONEK’leri yayınlardan derleyip işlevsel kümelerle ayırınca, birimlemede en az yedi ayrı karşıtlık kullanıldığı ortaya çıktı. Ekler bağlama göre birdençok uyumsal-sesletimli ise de, sesbirimsel-yazım tektir: *çoğul* eki: “-**lâr**”, *ad-tamlama* eki: “-(s)l̂”, ettirgenlik eki: “-(Z)l̂r”. “*Vurgulu*” ayrımı ünlü üstünde bir (ˆ) ile, *vurgusuz* ayrımı ise bir (˘) ile belirtilir, ünsüz = Z, ünlü = Ü ile, *koruma-sesi* ayrıç () içinde gösterilir. **Türetme eki: 85, dizim eki: 65** dolayında. Ek-biçimleme aşağıdaki (1) türlerle ayrılmış.

(1)

- (i) OLAĞAN-biçimli “-ZÜ” (*oku-mà*) , “-ZÜZ” (*uyu-màk*) hece-yapılı ek: **40** dolayında.
- (ii) Hece-altı: -Ü, -Z, ÜZ > *koruma sesli*: “(Z)Ü, -(Ü)Z, -(Z)ÜZ”, **KORUMA-ünsüz-lü** en az **25 ek** (*ev-ì / bahçe-(s)ì*), **KORUMA ünlülü** **25 ek** (*kır-(ı)k / tanı-k*), Toplam **50 ek**.
- (iii) İki *ayrı-türden-tabana koşulaneş-sesli, ayrı-işlevli*: **37 ek** (*yol-da:tıkır-da-*).
- (iv) Türkçede *eş-biçimli, ayrı anlamlı, ayrı işlevli*: “**VURGULU**” en az **25 ek**, “**VURGUSUZ**” en az: **35 ek** (bk 4 dizini). Öyle eklerini *işlevi, anlamı, bağlamı* vurgu ile ayrılır: -DÀ: *Ev-dè* (*yer, konum*) / -DĀ: *Mehmet dĕ* (*ekleme, eşleme, “dahi” anlamlı*), *ev-è / gelsen-ĕ, okul-ün / öğle-yĭn, deĭş-kèn / gider-kĕn*. -mĀ (*yapmā* çiçek) : -mĀ (*Şaka yapmā!*). **25 vurgusuz eke kök-biçimli “VER-ì-vĕr” gibi 10 vurgusuz ek daha** Katılmış. Karşıt tek biçimli “**vurgulu**” ek ya yok, ya da bir kök-sözcük. Ek sözlüklerinden kimileri, **vurgulu-vurgusuz ek** ayırmadan iki ayrı eki tek ek olarak yazmış!¹
- (v) İKİLEMELİ ek (*Gel-seĭel-sesaat bešten sonra gelir*): **20** dolayında.
- (vi) TEK-işleve koşulan **BİRDEN-ÇOK-EK** birliği **17** dolayında.
- (vii) BİLEŞİK ek (*gereklik: -mA.lĭ*), en az: **15** dolayında.

Beş ayrı, genel hece biçimine (2) dökülen Türkçe eklerde: “**vurgulu-vurgusuz**” ayrımı ile on ayrı hece biçimi oluşur. İşlev, anlam, taban-türü ayırdığı için, biçimsel yazımda bir ekin vurgulu olup olmadığının belirtilmesi zorunludur. “**Vurgulu-ek**”, tabanın *son-hecesindeki-vurguyu kendi üzerine çeker*”: *yàz>yaz-àr >yazar-lĭk, ...* ; “**vurgusuz-ek**” ise, *taban son hece-deki vurguyu kendinden önceki hecede durdurup ilerletmez*”: *tanĭ>tanĭş>tanĭştĭr>tanĭştĭ-rĭl>tanĭştĭrĭl-mă>tanĭştĭrĭl-mă-dĭ>tanĭştĭrĭl-mă-dĭ-k>tanĭştĭrĭl-mă-dĭĭ>tanĭştĭrĭl-mădĭĭĭ-n-dan*. “**Tanı-**” tabanına eklenen olumsuzluk eki “-**mĀ**” vurgu almayan bir ektir. Ardından “*vurgu-alan*” ek gelse de vurgulanmaz. Ancak bir birime iki-üç hece sonra, “-**sĀ**” koşul eki gibi, ikinci bir vurgusuz ek katılırsa, onun önünde ikinci bir vurgulu hece oluşur: “... *tanĭş-tĭ* ↓ *rĭl-mădĭĭĭ-n-dan* > “... *tanĭştĭ* ↓ *rĭl-mădĭĭĭ-n-↓dàn-sĀ*” (hiç söz etmedi). O bakımdan, vurgusuz eklerin bir bölümü genellikle birim sonuna konumlanarak sözel-ODAK’ı belirler. “**Vurgulu**” bir ekten önce gelen *açık-heceli*: “-(z)Ü” gibi bir ek **bir ünsüz ile kapa-tılır**: “-Ü(Z)”, “... *yaşlılar ev-ı*”-n]-*dekal-dĭ-ĭ-n]*-dan. Bu işlem, biçim-koruma amaçlıdır, *iyelik* eki “-(n)l̂n” ile ilgisi yoktur.

1. “Vurgu”- ile ayırım: eşsesli, biri vurgulu, ötekisi vurgusuz iki ek

Sonek biçimlemede “*vurgulu-vurgusuz*” karşıtlığı ile *tek biçimden eşbiçimli, ayrı işlevli, ayrı anlamlı, iki ek birimleme*” yoluna başvurulur. 75 dolayında *vurgulu, yalın-ek* biçimlerinden en az üçte-birinin ek olarak vurgusuz karşıtı, ötekilerin kök – karşıtı vardır: “*kal-*” : *kal-â-kāl*. O nedenle **eklerin birimsel-yazımında vurgunun belirtilmesi zorunludur**.

Türkçe kökler tek-heceli olduğu için, sözlüksel-anlam-ayırıcı işlevle kullanılmayan *vurgu*, anlam ayırımına “*sonek-üretimi*”nde katılmış.Ayrıca tek-tabanlı sözel birimlerde *vurgu ile anlam ayırımı* soneklemeye bağlanır. Kimi ekler vurgulu, kimileri de vurgusuz (35 dolayında) biçimlenerek, tıpkı vurgulu ekler gibi, her vurgusuz-ekle ayrı işlev, özel anlam koşulur. Ek biçimlemede beş genel ek-biçimi kullanılır.

(2)

Z=ünsüz, Ü=ünlü, (Z) / (Ü): bağlama göre seçilen/seçilmeyen “*koruma-sesi*”.

i. **Vurgulu-ek biçimleri:** 1a. –ZÜ, 2a. –ZÜZ, 3a. -(y)Ü, 4a. -(Ü)Z, 5a. -(y)ÜZ, [6a. –(ğ)Ü(Z)+–ZÜ] (*doğ-du-ğ-u-n-da*).

ii. **Vurgusuz-ek biçimleri:** 1b. –ZÜ, 2b. –ZÜZ, 3b. -(y)Ü, 4b. -(Ü)Z, 5b. -(y)ÜZ, [6b. – Ü(Z)+–ZÜZ] (*üşü-dü-ğü-n-den*).

“**Vurgulu-sonek**” demek, *araya vurgusuz bir ek girmemişse*, “*birimson-konumda vurgulanan*” sonek demektir “**KAN-**, *kan-dır, kandır-dı, kandırdı-lar, kan-dır-dı-k-lar-ı-n-dan, ...*” işleminde koyu yazılı son ekler (vurgu alan, vurgulanan,) vurgulueklerdir. “**YER**, *yer-li, yer-li-le, yer-li-le-ş-, yer-li-le-ş-e, yer-li-le-ş-e-ME-, yer-li-le-ş-e, yer-li-le-ş-e-mě-di-, yer-li-le-ş-e, yer-li-le-ş-e-mě-di-ler, ...*” dizisinde ise, büyük harfle yazılan (“olumsuzluk” eki) /-*mě-*/ vurgusuzdur.

“**Vurgusuz-sonek**” demek: *ekin kendisi vurgusuz olmakla kalmayıp*, “*birim vurgusunu kendinden önceki hecede durduran*, (odaklamada ise, “*birim vurgusunu kendinden önceki vurgulu/vurgusuz heceye/ekle çeken ek*”) anlamını taşır: *kan-mă, kandır-mă, kandıra-mă, kandıra-mă-dı. Vurgusuz-sonek-ekleme* yinelenenebilir bir vurgulama işlemidir:” *kandır-a-mă dı-lar-kı*” içinde /-*kı-*/ eki de vurgusuz olup arada iki ek sonra gelirse önceki heceyi sözün “odak”ı olarak vurguladır. O işlemlerde düz anlamlı birimlerin vurgulanışı soneklere bağlı olup oynaktır. Vurgu ile ayrılan ekler eş seslidir.

Sözcüksel olsun dizimsel olsun, “tek-kök-tabanlı” Türkçe sözel-birim vurgusunu sonekleme belirler. Ekin işlevi,anlamı, bağlamı vurgu ile ayrılır: -**DÂ**: *Ev-dè* (yer, konum)/ -**DÂ**:*Mehmet dē* (ekleme, eşleme, dahi),*ev-dè* / *gelsen-ē, okul-ün* / *öğle-yın, değış-kèn/ gider-kēn, ...* . Ek vurgusu uyumsal ek-biçimini etkilemez.

Eklerde *eylemi adlaştıran* vurgulu “-**mĀ**” karşısında *eylemi olumsuz yapan* vurgusuz “*-**mĀ**” eki (doğrusu “-**mŪ**” = 6 + 2 ayrı sesel biçimli):-*mă, -mě, -mı, -mi, -mu, -mü/ + -mâz, -mèz*) gibi eşbiçimli, ek-işlevleri “*vurgu*” ile ayrılır: *yazmà -Yazmă!*

Türkçede **eş-biçimli** olup yalnızca vurgu ile ayrılan **25’i vurgulu, 25’i vurgusuz** 50 ek bulunur.² İstek ekleyen vurgulu *-**sĀ/-sŪ** (*gel-sè / sev-sē*) ekine karşılık, vurgusuz koşul-eki “-(y)**sĀ**” (*gelir-sē / sever-sē*); addan eylem yapan *-**lĀ/-lŪ** (*su-là*), adı “birlik” anlamıyla ada, adlaşmış yükleme bağlayan -**lĀ** (*Mehmet-lē Ayşe, arabaylā git-, gitmesiy-lē*); yapan-özneli bir eylemi sifata dönüştüren -**GĀn** (*üret-kèn, baş-kàn*), iki eylemi zamanca ardıştıran -**kèn**: *çıkark-kēn uğra-, ev-de-y-kēn anlat-.* Vurgulu “-**DĪr**” (et-tirgenlik) ekine karşılık vurgusuz “-**DĪr**” (*geniş zaman, yüklemlik eki*): *sön-dür / yaz-dır, // sönmiş-tür / yazmış-tır, ...* “-**CĀ/-CĀ**” (sıfat + biraz): *güzel-cè*, (sıfat + olarak > zarf): *güzèl-cēyık-a-*, ... yaygın kullanılan eklerdir. Kimi eklere çok sayıda *ayrı yananlamlar* yüklenmiştir. Örnek için dizinde (4): “-**CĀ/-CĀ**” eklerine bakılabilir. Eylem-köklerinden tek biçimli vurgusuz eklere: “-*i-vēr*”:**“ver-i-vēr”** gibi vurgusuz ekler de katılabilir. Vurgu, soneklerin sesbirimsel biçimlerini etkilemez.³ Demek ki, “**vurgu-lu-vurgusuz-ayırımı**” Türkçe ek biçimlemede anlam, işlev ayırıcı olarak kullanılır.

Tek-hece tabanlı olduklarından, köklerde “*vurgu*” anlam ayırıcı olarak kullanılmaz ama, gene de: **yalnız** (tek başına): **yalnız** (*ayrıca*), **artık** (*fazla*): **artık** (*bundan sonra*) gibi, vurgu ile ayrılan eşesli birkaç sözcük çifti oluşmuştur. İki heceli türemiş (kök+ek)lerde vurgu ile ayırım bir tür vurgu gerilemesi ile oluşur: olağan/ vurgu sonda: **oradâ** , **yalnız**–vurguyu başa kaydırma: **orada**, **yalnız**. Türkçede birim ile **vurgulama-ilşkileri** şöyle biçimlenmiştir.

İki sözcüklü birimlerde birim vurgusu işleme özeldir. Tamlamavurgusu: “**göz at-**“, **ikileme** vurgusu: “**göz göze**“, ilgeçli-**niteleyici**: “**kar-gibi**, **Özel-adlarda:** ayırıcı önde: **Dicle Nehri**, **VanGölü**; ayırıcı sonda: **AydınUslu**, **Kanalİstanbul**; tek sözcüklü (sonekli anlamı dışlar): (**bebek**>) **Bebek**, (“**derince**”: biraz derin >) **Derince**, **kartal** (kuş)>**Kartal** (İst. İlçe adı),

(3)

- i. **Tek-tabanlı, sonekli sözel birim** vurgusu, başta da açıklandığı gibi, sonekleme ile belirlenir.
- ii. **Düzanlamli tamlama** vurgusu, “**niteleyici-öge**” üzerine düşer: **sözlü** sınav, **köy** evi.
- iii. **Düşümlü birim vurgusu ile bir birim bileşik bir ögeye, ya da nitleyen ögeye indir-genebilir**: **kara**-gözlü oyuncu > **kara** gözlü D > **karağöz**; **hanım**-eli gibi çiçek>**hanım** eli D > **hanımel**, **güzel** bayanlar > **güzel** D-ler > **güzeller**.
- iv. **Tümcel odaklama vurgusu**: Tümcenin odağı ya “**yeni-bilgi**” taşıyan yüklem kendisi, ya da, yüklem “**verili**” ise, ona önden bitişik sözel ögedir (Demircan 2009): **İzleyiciler oyunu beğendi**. Herkes **oyuncuları ayakta alkışladı**.
- v. **Tek-tabanlı “tür adı-yeradı” ayırımında vurgu önceki hecelere kaydırılır**: **kartâl** (= kuş)-**Kârtal**= İstanbul’da bir yöre), **düzcè** – **Düzçè**, **bebèk** – **Bèbek**,⁴(biraz) **sütlüce** – **Sütlüce** / **Sütlüce**.
- vi. “**özelAD + soyAD**” ikilisinde soyad niteleyici işlevlidir, her iki öge de vurgulanır: **Gülèr Ây** / **Aydın**. Tür-öncelikli adlamada da her iki öge vurgulanır: **Kanâlİstanbul**.

“Ek-birimleme”de karşıtlıklardan biri “**vurgulu-vurgusuz**” ayrımıdır. “**Vurgu**”, söyleyişte birimsel seçimle bir heceye **anlam-ayırıcı** olarak uygulanan görelî, güçlü soluk-baskısıdır. Türkçede 35’in üzerinde “**vurgusuz**” sonек bulunur. Bir yüklem tabanına olağan 3-15 arasında sonек katılır. Türkçe tek-tabanlı sözel-birim vurgusunu sonekleme belirler. Ona göre sonекler: birimson konumda “**vurgulanan**”, “**vurgu almayan**” olarak ayrılır. **Türkçe eklerde “vurgulu-vurgusuz” olma ekin biçimsel bir ayrımı olup, tek tabanlı birim vurgusu sonekleme ile belirlenir.** Ek vurgusunun uyumsal biçim seçimiyle bir ilgisi yoktur. Eş-biçimliliğe dayalı yalnızca “**vurgu**” ile ayrılan ekler dizini (4) aşağıdadır.

(4)Vurgulu (a) – vurgusuz (b) Türkçe-ekler dizini

Vurgu ile ayrılan ekler: 25+25 + <i>taban ayrımı ile ayırım</i> : “a” vurgulu ek, “b” vurgusuz ek.		
1a	-(y)Ä ₁	Ad+yön: ev-e dön-, okul-a git-, ova-ya yayıl-, ... // -(y)Ä ₂ : Eylem>ad: doğ-a, diz-e, sür-e, ... // -(y)Ä ₃ : Eylem> zarf: ortaklaş-a, gel-e- kal-a, ...
1b	-(y)Ä	Yüklem+“ <i>istek</i> ”: Gelsen-ë! Gelse-ya, Sorsam-ya, ...
2a	-(y)Ä	Ad+ yön: Ada-ya gitti, ...
2b	-yâ	Olasılık + tepki: Olur ya! Oldu mu ya? ...
3a	-(Ä)k	Eylemden niteleyici: kaç-ak, ...
3b	-(Ä)k	Zarf türeten bağlayıcı ek: kaç-âr-ak, bil-me-ye-rêk....
4a	-(r)Äk	Sıfat tabanına nitelikçe biraz az: ufak>ufa-Ø-rak, küçük>küçü-Ø-rek, (k>r)
4b	-(r)Äk	“İstek” ekli birinci yüklemi ikincisine niteleyici olarak bağlama: koş-a-r-ak/ yürü-ye-rek gel-di. ...
5a	-CÄ ₁	Sıfat+ (biraz): güzel-CE, büyük-çe, deli-ce, çılgın-ca // akça, *alaca, *börölce (?), ... -CÄ ₂ : Ad > ad+ilgili: gün-ce, tümce, ... -CÄ ₃ : Ad+sıfat+adlı: Falan-ca/ filan-cakişi, ... -CÄ ₄ : Dönüşlü eylem> ad: *çekince, düşünce, güvence, izlence ...

5b	*-CĀ ₁	Olarak: güZEL-ce açıkça, gizlice, çılgın-ca, ...
	*-CĀ ₂	Birlikte: evce, köyce, ...
	-CĀ ₃	Gibi: TA. İnsan-ca, çocukça, ...
	-CĀ ₄	Bakımından: TA. bedence, ırkça, anlamca, malca, paraca, biçimce, yaşça, ...
	-CĀ ₅	Dil: TA Türk-çe, Arapça, Hititçe, Sümerce, ...
	-CĀ ₆	Dilde: TA Türk-çe, Arapça, İngilizce, ...
	-CĀ ₇	İçeren şey: TA. Dilek-çe, gerekçe, ...
	-CĀ ₈	Nitelikli: TS. İl-ca, kokarca, ...
	-(n)-CĀ ₉	Tarafından: BA. devlet-çe, TDK' nca, bakanlıkça, ...
	-CĀ ₁₀	-e göre: BA. bizce, sizce, onlarca, ...
	-CĀ ₁₁	İlenç: Adı batası-ca D / kör olası-ca, ...
	-CĀ ₁₂	Uyan, kadar: BA. D Boy-un-ca / D ardınca git-, D gereğince, D kararınca, ...
	-CĀ ₁₃	Süre+zaman: Durdukça, geldikçe, istedikçe, ...
	-(n)-CĀ ₁₄	Zaman: BA. Gidi-n-ce, görü-n-ce, soru-n-ca, ...
6a	-CĀk ₁	Ad + acıma> sıfat: <i>yavruca, ılı(k)cak, sağlı(k)cak-la, sevdi-ceğ-im, ...</i> // -CĀk ₂ : Dönüştürme eylem+ araç > sıfat: <i>oyun-cak, bürümcek, salın-cak, örümcek, ...</i>
6b	-CĀk ₁	Ad+ birlik > zarf: <i>aiLE-cek, evcek, ...</i>
	-CĀk ₂	Sıfat+ zaman> zarf: <i>çabu(k)cak, demincek (?) , ...</i>
7a	-Cİ	Eylemden sıfat: <i>simit-çi D (simit satan kişi) , ...</i>
7b	-Cİ	Sıfat+düşüm+tür aktarma> Ad+ünlü uzatma> sesleniş: - Satıcı: <i>siMİT-çiii!</i>
8a	-CİK	Ad+ küçültme: <i>Sözcük, derecik, dedecik, öpücük, ...</i>
8b	-CİK	Sıfat + vurgu gerilemesi> küçültme: <i>Küçük(k)-cük, azıcık, birick, şuracık, ...</i>
9a	-DĀ ₁	Ad+konum: <i>ev-de, ileride</i> . -DĀ ₂ : Yansıma eylem: <i>cızırdı-, gümbürde-, tıkırdı</i> .
9b	-dĀ	Bir anlamı “dahi”, + tabandan ayrı yazım: <i>Onu görDÜM de, soramadım. ...</i>
10a	-DĀn	Uzamsal konumlayıcıları yükleme bağlar + “neden” / yön bildirir: <i>sorduğu-n-dan, ev-den</i> . (Yapılış malzemesi: <i>çamur-dan heykel</i>), ...
10b	-dĀn/dĀk	Yansıma sözcüklere olarak anlamı ekleme: <i>TAK-ka-dan, PAT-ta-dan, takka-dak</i> .
11a	-DĪ ₁	Sözdizim, görülen geçmiş zaman: <i>yaz-dı-m, yaz-dı-n, yaz-dı</i> .
	-DĪ ₂	Eylem> ad: <i>uy-du, girdi, çıktı, kondu, türedi, imambayıldı. ...</i>
11b	-DĪ (< idi)	(ad yüklem eki) çalışan-dı, ıslak-tı, yaz-Dİ-ydĪ-m, yaz-ıyor -dū-m, yaz-acak-tı-m, yaz-ar-dĪ, yaz-sa-y-dĪ / yaz-a-y-dĪ. ...
12a	-DĪr	Ettirgenlik eki: <i>görüş-tür, ...</i>
12b	-DĪr	Ad yüklem + geniş zaman eki: <i>Umut-tur, evde-dir, görmüş-tür, ...</i>
13a	-(İ)m	1. tekil kişi eki: <i>aldı-m, alsa-m, alıyordu-m . adlara gelince iyelik/i'mek : kardeş-im(dir), yurd-um, *okuduğ-um *can-ı-m (can-ım) // evim barkım, ...</i>
13b	-(İ)m	Sözel birim + hitap+ vurgu gerilemesi: <i>KARdeş-İM! sevgili-m,(vurgu ile bir karşıtlık) cânım, bakar-ım, ben-ım...</i>
14a	-(n)İn	*tamlayan/belirten eki: <i>okul-un bahçe-si, yazı-n-ın son-u, sen-in, ...</i> // -(İ)n: Eylem+dönüşlülük: <i>bak-in, dik-in, dilen-, dövün-, öğren-, mırıldan-, yo-lun// *gi-zil: ağaçla-n, aran, solun, okşan, *yolun, savsaklan, *gizil: gelin, ölün, uyun, ...</i> // -(İ)n: Eylem + düşüm > ad/sıfat: <i>üstün, örneğin; akın, besin, esin, ışın, sor-un, tütün, yığın, basın, yayın, //bütün, kesin, uzun, yoğun, ... , için için yan, ...</i>
14b	-(y)İn	2. tekil kişi eki: <i>al-ın - alma-y-ın // *(-(y)İn-İz):al-ın-ız, alma-yınız. ...</i>
	-(İ)n	Ad+ zaman: <i>dem-in, gündüz-ün, ilkin, kışın, yazın öğleyin, ...</i>
15a	-(İ)z	Sayı sıfatı+ benzerlik: <i>Bir-iz, iki-z, üç-üz, dörd-üz, ...</i>
15b	-(y)İz	1. kişi çoğul, yüklemlilik eki: <i>biz-iz, evdeyiz, ...</i>
16a	-GĀ	Eylem > ad: <i>Bil-ge, yonga, dizge, ...</i>
16b	-GĀ	Yansıma + özelliği içeren: <i>sak-ır-ga, çek-ir-ge, çizelge, duyurga, ...</i>
17a	-kĪ ₁	i. Eylemden ad türeten “-KĪ”: <i>-kı, -ki, -ku, -kü; -gı, -gi, -gu, -gü: keski/bilgi, katkı/çalgi, küskü/örgü, burku/burgu, ...</i> // -kĪ ₂ ii. Anlamı değiştirmeden, konumsal niteleyiciyi “ilgili” anlamıyla nitelenene bağlar: <i>akşam-ki (< akşam yapılan) toplantı, dün-kü fırtına, *okurkenkianlayış, ...</i> İşlemde sıfat işlevli eylem düşer. ... // *kĪ ₃ : <i>Farsça</i> ’dan Osmanlıca’ ya geçme, ilgi adlı işlevli:

		Mehmet, ki beni çok sever, ...
17b	-kĩ ₃	iv. “Verili” niteleneni dışlayan vurgusuz “-kĩ” bitişik yazılır: <i>bizim hanım > bizim-kĩ Ø, Mehmetin araba> Mehmetin -kĩ, ...</i>
	-kĩ ₄	v. Yan tümceyi temel tümceye bağlayan sonul bağlayıcı “kĩ”. dÃ, mĩ gibi vurgusuz olup ayrı yazılır: <i>öyle korkTUMkĩ, ..., bana sormaDIN kĩ ... Ben sana öyle demedim ki... . Öyle acıktım ki... .</i>
18a	-KÃn	Eylemden sıfat: <i>değiş-ken, konuşkan //başkan, ...</i>
18b	-kẽn	Yüklem + zaman: <i>giderken, yüzerken, ...</i>
19a	-lÃ	Eylemdışı her sözcük.> eylem: tuz-la-, taş-la-, dişle-, törpüle-, gümüşle-, sopala-; adım-la-, karışla-, kış-la-, sargıla-, şışele-, düzenle-, örgütle-; geniş-le-, açık-la-, serinle-, zayıf-la-, /kuzu-la-, yumurtla-; yansımalar: çat-la-, çınla-; arzu-la-, öz-le-, // yayla, kumla(k), ...
19b	-(y)lÃ	<ile: araç ile: otobüs-lẽ, trenle, bıçakla, arabayla // birlikte : baba-yla / babası-yla, *kültürle, // *durum zarfı: inatla, iyilikle, // eşleme: Ahmet’le Ali // -(y)lÃ birlikte : arkadaşlarıyla birlikte, seninle beraber, // köşke gitmek-le iyi etmediniz // genellik-le, güçlük-le, özellik-le, ...
20a	-mÃ	Bütün eylemlerden eylem adı : aç-mã, açılmã, açınmã, yüzdürme // eylemden nesne adı : burmã (bilezik), bağlamã, çizmẽ, yazmã, // yiyecek adı : dolma, sarma, kızartma, // besleme D, devşirme D, dönme D, //hastalık: dolama, inme, //kurum / yer: işletme, danışma, bölme, çıkma, // kumaş: basma, dokuma, işleme, // terim: aklama, boşanma, önerme, türetme, // eylemden sıfat : asma köprü, dövme demir, karma eğitim, ...
20b	-mũ, *-mÃ	Olumsuzluk eki: aCĩ-mũ, ağlamã-, kızmã-, coşmã-, borçlanmã-, uğraşmã-, yollamã-// almıyor, gelmiyor, olmuyor, görmüyor, ...
21a	-m-ĩ	Birinci kişi eki “-(I)m” + ile nesnel “-ĩ” bileşimi soru ekine karşı bir biçim olabilir mi? <i>Geldiğ-im-ĩ (görmedi). Araba-m-ĩ aldı (: Araba mı aldı?), ...</i>
21b	-mĩ	Soru yapma eki : geldin mĩ?, gelecek-mĩ-y-im? ...
	-mĩ	Söz +“zaman” anlamı : <i>Sabah oldumũ</i> (sabah olunca) <i>herkes kalkar, ...</i>
	-mĩ	İkilemeye “çok” anlamı : <i>tatlı mĩ tatlı, gelir mĩ gelir, yaramaz mĩ yaramaz, ...</i>
22a	-mĩş	Duyulan, sonradan öğrenilen / sezilen geçmiş: <i>al-mĩş, // parçalanmış</i> (olan) ceset // yananlam yükleme: <i>ermiş</i> (adam >Ø), <i>dolmuş</i> D, ...
22b	-mĩş	Söze öyküsel anlam: (mĩş <imiş): <i>almış-mış/ zayıf-mış, çalışan-mış, evdey-mış, (gelen bir) araba-y-mış, gidecek-mış-iz, gidecek-mış-ler / gidecek-ler-mış, ...</i>
23a	-sÃ	Dilek eki : <i>al-sã-, al-ma-sa-, // bana kalsã-, olsa- olsa-, verse-verse-, ... // -sÃ: Yapım eki- ‘istek’: su-sã, yurtsã, garip-sẽ-, kanıksã-, önem-sẽ-, çisẽ, durak-sã.</i>
23b	-(y)sÃ	(< ise) çalışan-sã-, çalışan değil-se- // içmiş-sẽ-, içmemiş-sẽ- almalı-y-sã-, ...
24a	-sĩn	Addan eylem: <i>gerek-sin-, yüksün-</i> ; addan sıfat: <i>yok-sün</i> ; Emir, 3. Kişi: <i>gel-sin/gel-sin.</i>
24b	-sĩn	2. tekil öznel kişi eyleme: <i>alır-sin, alacak -sin, alıyor-sün, almış-sin, //gel-e-sin // Vurgu gerilemesi ile: 3. kişi: gel-sin // Ekeylem: yorgun-sün, evde-sin,</i>
25a	-sĩz	Adları olumsuz yapma: <i>Çocuk-suz, ...</i>
25b	-sĩz	Yüklemi olumsuz yapma: <i>bilmek-siz-in, ...</i>
26	-gĩl	Ad + yakınlık/kişi: <i>Ahmetgil, dayıgil,</i>
27	-(I)yör	Şimdiki zaman: <i>uyu-yor, kaç-ı-yor, ağ-lı-yor, ...</i>
28	-dÃk/dÃn	Yansıma > zarf: <i>Tak-ka-dak, pattadak // takkadan, carttadan</i>

Yardımcı eylemlerden vurgusuz ekler:

29	“-(y)ĩ + vẽr	Vẽr- : gidi-vẽr
30	“-(y)Ã + bĩl-	Yãp-: Yapa-bil-ĩr
31	“-(y)Ã + -dũr	Gĩt-: Gidẽ-dũr
32	“-(y)Ã + -yãz	Dũş-: Düşẽ-yãz
33	“-(y)Ã + -kãl	Baka-kal, uyu-ya-kal,
34	“-(y)Ã + -gõr	Sorma-ya-gõr, bak-ma-ya-gõr,
35	“-(y)Ã + -gẽl	Çık-a-gẽl

Doğrusu, vurgusuz ekler de ek sayısı yeterli olmaz; vurgusuz ilgeçler ile ad, eylem “niteleyici”ye dönüştürme işlevine koşularak “**tamlama**” birimleme için **ikilemelere** ek olarak yeni niteleyici birimler üretilir: “*buz* (ad) + *gibi soğuk*” > *niteleyici düşümü* + *anlam-aktarımı* > “**buz-gibi**” (*çok soğuk*): Evin içi **buz-gibi**(dir). “Yeterli yardım [*almış-gibikonuş*]-*ju*-yor.”

Türkçe söz içinde odak-ögenin⁵ vurgulanan hecesi vurgusuz ekin yanaştığı önceki hecedir. Ayrıca, eşlediği birimi odak seçen (9b) –**dĀ**, **sözü soruya dönüştüren** (22b) –**mĪ**, neden bil-diren yan-tümceyi belirleyen (18b) –**kī**, ... karşıt yargıya gönderme ekleyen (1.b.) –(y)**Ā**, Birim sonuna eklenen vurgusuz ekler, yanaştığı eki vurgulatarak birimi odak seçmişse, odak vurgusu alan ek vurgusuz olsa da vurgulanır. //Gerçeği söyle^{medin}!// > //Gerçeği söyle^{me}↓**din**vā! ... // . //Sesimi ÇIK-**ar**-ma-dı-ğⁱ-m-**DAN**mı yanlış yineliyor!//

2. Eylem kökü ile eş biçimli vurgusuz-ekler: /yāz-/ > /-yāz/, düş-è-yāz-dı.

Eylem-köklerinden sesteş, “vurgusuz”, tek-biçimli Türkçe ekler de üretilmiştir. Anlatıcıya göre edimsel ayırım ileten bu ekler tek başlarına değil, her zaman ya (?) “*istek eki, ya da “vurgusuzluğu berkitici öncül ek”*“(y)**Ū** (<-(y)**Ā** / -(y)**Ī**) ardına konumlanır, onunla birlikte kullanılırlar: “-(y)**Ā**-**bil**”: *yeterlik*, “-(y)**Ā**-**dur**”: *süreklilik*, “-(y)**Ā**-**gel**”: *beklenmezlik*, “-(y)**Ā**-**gör**”: *nedensellik*, “-(y)**Ā**-**kal**”: *değişmezlik*, “-(y)**Ī**-**ver**”: *tezlik*, “-(y)**Ā**-**yaz**”: *olasılık*, *tezlik*, -(y)**Ī**-**yor**: *şimdiki zamanda süreklilik*, ... iletir. Sayıları sekiz dolayındadır. Eğer, “*bil-*, *ver-*, *dur-*, *kal-*, *gör-*” eylemleri ile eşbiçimli vurgusuz, tek-biçimli-ek işlevleri düşünülürse, “-(y)**Ā**-**bil**”, “-(y)**Ī**-**ver**” “-(y)**Ā**-**dur**”, “-(y)**Ā**-**kal**”, “-(y)**Ā**-**gör**”, ... birimleri birer bileşik ek sayılabilir. O zaman yazılış biçimleri de bileşik olabilir: “-(y)**Ā**.*bil*”, “-(y)**Ī**.*ver*” “-(y)**Ā**.*dur*”, “-(y)**Ā**.*kal*”, “-(y)**Ā**.*gör*”.

(5) Eşbiçimli, “**vurgulu-ek**”ten ayrı “**vurgusuz ek**: **vurgulu biçim**: **Ā**, **à**; **vurgusuzbiçim**: **Ā**, **ă**.

Sayı	Eşsesli: vurgulu: a; vurgusuz: b (eş-sesli 25 ek, toplam 35 dolayında)	
Olağan biçimli (30 ek)		İşlev, örnekler
1	a. –ZŪ: –DĀ b. –ZŪ: –dĀ	Konum: <i>ev-dē</i> / <i>okul-dā</i> (<i>kaldı</i>), Eşleme/ekleme: <i>eve dē</i> , <i>okula dā</i>
2	a. –ZŪZ: –DĀn b. –ZŪZ: –DĀn	Kaynak: <i>ev-dēn</i> / <i>okul-dān</i> (<i>geldi</i>). Olarak: <i>şaka-dān</i> , <i>kütte-dēntak-ka-dān</i> , <i>PAT-ta-dan</i>
Koruma ünsüzlü: Ekbaşı Koruma ünsüzlü (18 den çok ek)		
3	a. –(y)Ū: –(y)Ā b. –(y)Ū: –(y)Ā	Hedef: <i>ev-ē</i> / <i>okul-ā</i> (<i>döndü</i>), <i>tepe-yē</i> / <i>yayla-yā</i> (<i>çıktı</i>) Öneri: <i>gelse-n ē</i> , <i>alsa-n ā</i> , <i>gelse yā</i> , <i>sorsa yā</i>
4	a. –(y)ŪZ: –(n)Īn b. –(y)ŪZ: –(n)Īn	Dönüşlülük: <i>çek-în</i> , <i>kaç-în</i> , <i>düş-ūn</i> , <i>ov-ūn</i> , <i>toplà-n</i> , Emir, öznel 2. Kişi: <i>çek-în</i> , <i>kaç-în</i> , <i>dön-ūn</i> , <i>dur-ūn</i> , <i>izle-yîn</i> , <i>oyna-yîn</i> , <i>solu-yūn</i> , <i>üşü-yūn</i> .
Önceki ek hecesini kapatan, ekson koruma ünsüzlü ekler ⁶		
5	a. –(n)]-ZŪ: *(n)DĀ b. –(n)]-ZŪ: *(n)DĀ	Konum: <i>gülüşü-n]-dē</i> , <i>bakışu-n]-dā</i> Eşleme/ekleme: <i>gülüşün[dē]</i> , <i>bakışın[dā]</i>
6	a. –(n)]-ZŪZ: *(n)DĀn b. –(n)]-ZŪZ: *(n)DĀn	Nedenleme: <i>güldüğü-n]-dēn</i> , <i>baktığı-n]-dān</i> - <i>Koş à -r-āk-tān</i> geldi.
Koruma-ünlülü, ya da ünlü-düşümlü (25 dolayında ek)		
7	a. –(Ū)Z: –(Ā)K b. –(Ū)Z: –(Ā)K	Eylemden niteleyici: <i>çel-ēk</i> , <i>kaç-āk</i> , <i>işlè-k</i> Yüklem geniş zaman biçiminden zarf: <i>bilè-r-ēk</i> , <i>koşà-r-āk</i> ,

C. SES-UYUMU: “anlam-kayıpsız-sesletimkolaylaştırıcı 6 işlem.

Türkçe kökler sözlü-dilde 30-sesbirim (29 harf + yazılmayan /ɾ/) ile üretilmiş. Kök taban-ları tek-heceli olduğu için, yalnızca düzlenen karşıtlıklara göre, sesel-ilkuyum ayrımlarını

tetikler. Ses-uyumu işlemi aşağıda verilen beş işlemle çalışır. /İlk işlemle eklerde kullanılan sesbirim sayısı 15'e iner.

(1) **Ökoşul:** ünlülerde anlam ayırıcı yalnızca “**geniş-dar**” ayrımı korunarak “**ön-art**”, “**düz-yuvarlak**” ayrımları silinir. Ünsüzlerde ise yalnızca “**ötümlü-ötümsüz** patlamalı” ayrımı düzlenir. Sonuçta bu işlem ses-uyumu işlemleri için önkoşuldur. Onsuz doğru sesletim uygulanamaz. Türkçe kök-tabanları **30** sesbirim ile biçimlenir. Bir köke 3 ile 15 arasında eklenen soneklerle sözcükler doğru söylenemez. Söyleyişi kolaylaştırmak için ek-biçimlemede: “**ön-art**”, “**düz-yuvar-lak**” **“ünlü”** ile, “**ötümsüz -ötümlü**” **“patlamalı-ünsüz** karşıtlıkları düzlenip anlam-ayırıcılıkları silinir. /f, h, j, ğ, ʔ (ses-telleri ile çıkarılan *patlamalı ünsüz*), ö, (o)/ ses-birimleri (=Türkçe “= *harf*”) ek birimleme-biçimleme dışı bırakılır. Ek birimlemede kullanılan sesbirim (*anlam ayırıcı ses*) sayısı böylece **30’dan 15’e** düşer. Düzlenip birleşen karşıtlıklar tek büyük-harf ile yazılır: /A/ = [a, e], /I/ = [ı, i, u, ü], /B/ = [b, p], /D/ = [d, t], /G/ = [g, k], /C/ = [ç, c] + /v, s, z, ş, l, r, y, m, n/ = 15.

(2) **Ek biçimlemede** de **30** ayrı sesbirim kullanılırsa: bütün türetme dizim işlevlerinin eklerle belirtilmesi, bir kök-tabana (uyumlu ek biçimleriyle): “**YER [-li-le-ş-tir-il-e-me-di-k-ler-im-iz-den-mi-dir-Ø_(sayı)-Ø_(kişi)]**” gibi, **3’ten-15’e** varan sayıda ayrı işlevli ek bağlanması gerekince, öyle birimlerin doğru sesletilemediği görülür.

Eklerin biçimbirimsel yazımları tek ise de, sesbirimsel karşıtlıkların ses-uyumsal düzlenmesi ile ekler: “*bağlamsal, çok sesel-biçimli*” olur. O değişim sonucu, tek konum /s-n/ ayrımlı **8 kök:** “*san- sen, son, sön-, sın-, sin-, sun-, sün-,*” biçimlenirken, eş bağlamda örneğin yalnızca **iki ek:** *vurgulu* (: ... *yap*)-**sÄ-n-**” (/san/, /sen/) ile *vurgulu* (... *yap*)-**sİn-**” (/sın/, /sin/, /sun/, /sün/) birimlenebilir. “**Ses-uyumu**”, soneklemede: sonek sesel biçimini bağlama göre seçip sözel birime ekleme işlemlerini belirleyen en önemli Türkçe sesel uygulamadır.

(3). Sözel üretimde **ses uyumu** tek kurallıdır: “**sözel üretimde söyleniş bakımından, her ek, kendinden önceki hecenin sesel ayrımlarına uyan sesel biçimiyle söze katılır.**” O yüzden ekler bağlama göre değişen çok sesel-biçimlere girerler. Örneğin söz içinde sözel birime “**konum-ayrımı**” katmaişlevine koşulan **vurgulu{-DÄ}** eki “**-8 sesel-biçimlidir:** [-da, -de, -ta, -te, -day, -dey, -tay, -tey,]. Ayrı-yazımlı birimsel eşleme, odak-seçme işlevlerine koşulan “**vurgusuz-dÄ eki**” ise **2[-da, -de] sesel biçimlidir.** “*Görülen geçmiş zaman*” eki {-Dİ}’nin **16** ayrı bağlamlı sesel-biçimi vardır: [-di, -di, -du, -dü, -diy, -diy, -duy, -düy; -ti, -ti, -tu, -tü, -tıy, -tıy, -tuy, -tüy]. “**Öyküsel geçmiş**” zaman ekivurgusuz **-Dİ 8 (+1 = idi) 9 “sesel-bağlam-sal biçim”**lidir.⁸ Sözel üretimde doğru söyleyiş kolaylaştırılarak, **söz-içisesel-uyum şöyle biçimlenmiştir.**

- i. Kök-hece ünlüsü ‘ön, düz’ ayrımlı ise, ünlüler sona değin ‘ön, düz’ ünlü olur: GEL-e-bil-diniz mi?
- ii. Kök-hece ünlüsü ‘art, düz’ ayrımlı ise, ünlüler sona değin ‘art, düz’ ünlü olur: KAL-a-dınız mı?
- iii. kök hece ünlüsü ‘yuvarlak’ ayrımlı ise, ünlüler sona değin ‘yuvarlak’ ünlü olur: GÖR-dün-üz-mü? SOR-du-n-uz-mu?
- iv. Eğer öncekine aykırı ünlü içeren, genellikle (‘-yor’ gibi) tek-sesel-biçimli bir **ek** araya girerse, uyum değişip söyleyiş o yeni ek ünlüsünün ayrımlıyla sürer: geli-**yor-muydunuz**, kalı-**yor-musunuz**, korun-**a-bil-irmisiniz**, düşün-**yor-sa-n-ız**, ...
- v. “**Patlamalı**” yanaşık-ünsüzler de, “**ötüm**” ayrımında önceki sese uyar: kat-**kı**, bas-**kı**, bil-**gi**, Kökson konumda “**ötümlü-patlamalı ünsüz**”ün (/at/ - /ad/) gibi geçmemesi “yanaşık-patlamalı”: “*güt>güd-ü*” gibi, uyumsal-etkileşimden kaynaklanır.

(4). Ancak, zorunlu olarak ‘**hecealtı ek-biçim**’lemeye başvurulunca, sesletimde “**her hece bir ünsüzle başlamak zorundadır**” kuralı dışına çıkan soneklemeler nedeniyle, gereken bağlamlarda: “**ek-başına, eksonuna** bir ünsüz, **ek ortasına** bir ünlü katılması” gerekir. Öyle Obağlamlarda eke katılan seslere “**kORUMA-sesi**” denir. Koruyucu sesler ek anlamını taşıyan biçimdeki (*birleşme, silinme, ör-tüşme, değişme* türü) bozulmaları önler. Koruma sesleri ek yazımında () içinde gösterilir: tamlama eki: “**-(s)İ**”, nesnel-işlev eki “**-(y/n)İ**”, üleştirme-eki “**-(ş)Àr**”, edilgenlik-eki “**-(İ)l/n**”, Ayrıca, yansıma türevlere katılan sesler: püs(**k**)ür-, pal(**d**)ır, şam(**b**)ır, fış(**k**)ır-, hap(**ş**)ır-, ... gibi.

(5). Bu işlem de yetmez; Türkçe sözel üretimde, “*söyleyişte her heceye eş süre ayıran*” “**hece-süreli-ritim**” uygulanır. Doğrusu, Türkçe-“**uyum**” işlemi, anlaşılabilceği gerçek oylumuyla, yukardaki beş işlemde oluşmuştur.

Doğu ülkelerini sömürü-uzmanı eğiten Batı üniversitelerinin: (i) **Orientalizm** (1312-) bölümlerindeki Osmanlıca öğretimi için yazılan metinler, (ii) Fransızca’dan çeviri ilk (1851-) **Osmanlıca-dilbilgisi**’ne dayanan **Batı-diliyle-eşlemeli** çevirisel açıklamalar, (iii) ilk üniversite **Türk Dili ve Edebiyatı** bölümlerinin (1933-) “*orientalist Batılı öğretim-üyeleri*”nce kurularak öğretimin 1970’li yıllara değin Osmanlıca’ya odaklanması yüzünden, (iv) **Harf Devrimi** ile **Dil Devrimi** odaklı (1928-1946) dönemi dışında Türkçenin dilbilimsel incelenmesi sürekli engellenmiştir.

¹ 2009’a değin alan-çalışmalarına güvendiğim için, ben de yanlış yorumlar aktardım. Ancak, artık yanlış sorgulamadan çeviren elçilere hiç güvenim kalmadı!

² Demircan, Ö. (2012, 2016).

³ Örneğin “çoğul” ekinin öyle biçimleri olmadığı için, işlevsel biçim yazımı yeterli olur. Ancak o biçimler “uyumsal” olduğu için, Türkologların kullandığı yazım o bakımdan **düzey-altı** ve **yanlış** bir yazım biçimidir. Örneğin “**-e,-a,-ye,-ya** eki” yerine “**-(y)À**” eki, “**-ci,-cı,-cü,-cu,-çi,-çı,-çü,-çu** eki” yerine “**-Çİ**” eki, “**-r,-ir,-ır,-ür,-ur,-er,-ar** eki” yerine “**-(Ü)r**” eki, ... yazılması gerekir. Yanlış olması bir yana, söylenmesi bile gereksiz yere zor olan, dil dolaştıran, akıl karıştıran bu düzey-altı dildışı yazımı Türkologlar ile ders kitabı üretenler artık bırakmalı, Türkçe ekler, öğrencilerin daha kolay anlayabileceği ve anlamlayabileceği ussal tek biçimle yazılmalıdır. Adalı 1978; Zülfikar 1991; Uzun/ Aksan; 1992, Demircan 1996:84, 2010; Korkmaz 2003; Uzun 2006; Kahraman 2007 içinde geçişler ve ayrımların düzlenmesi ile ilgili kimi eksiklikler vardır.Bk. Demircan, 2012, 2013c.

⁴ Demircan, Ö. (1976): “**Türkiye Yer Adlarında Vurgu**”, Türk Dili, TDK, sayı: 300, s. 402-411.

⁵ Demircan, Ö. Konuyla ilgili yazıları: “**Türkçe ezgilemede ‘odak-seçen vurgusuz-ek’ler**” CTD, Aralık 2020: 630-634. “**Türkçede konumsal-odak-seçimi**”, Çağdaş Türk Dili, Ekim, 2020, s.512-517.-“**Devrik-tümce ne demek**”? Yeni E, 1. Kasım 2020: 36-38. “**Türkçe ezgilemede ‘odak-seçensözcük’ler**”, CTD, Kasım 2020: 564-568. “**Türkçe ‘devrik’, sekiz-tür ‘ezgisel sönüş’ten biri**”, ÇTD Mayıs 2022, s. 24-29. “**Ezgisel alımlama’, ‘sönüş-türleri’ ile oranlar**. ÇTD, Haziran 2022: 16-23.

⁶ Bu tür /n/ sesleri ya önceki iyelik ekinin parçası olarak, ya da sonraki eke katılan bir ses olarak yorumlanır. Bana göre, o /n/ sesi, tıpkı vurgusuz -lÀ ekine katılan /y/ gibi (yle = ile) bir ekson koruma ünsüzüdür.

⁷ **Biçimsel sesbirim** tek büyük-harf ile yazılır: [/A/=a, e/, /I/=ı, i, u, ü/, /B/=p/b =, /D/= t/d, /G/=k/g, /C/= ç/c].

⁸ **Önceki yanaşık-hece ile belirlenen sesel-bağlamda**, örneğin “**-Dİ**” ekinin hangi uyumsal biçimi uyuyorsa, o bağlama ancak o **sesel-biçim** katılabilir. “al-**di**, gel-**di**, sor-**du**, gör-**dü** / al-**dıy**-dı, gel-**diy**-di, sor-**du**-du, gör-**düy**-dü /;kaç-**tı**.-git-**ti**,-tut-**tu**, düş-**tü**, / kaç-**tıy**-dı, git-**tıy**-di, tut-**tuy**-du, düş-**tüy**-dü” gibi: “al-**di**, gel-**di**, sor-**du**, gör-**dü** / al-**dıy**-dı, gel-**diy**-di, sor-**du**-du, gör-**düy**-dü /;kaç-**tı**.-git-**ti**,-tut-**tu**, düş-**tü**, / kaç-**tıy**-dı, git-**tıy**-di, tut-**tuy**-du, düş-**tüy**-dü” gibi bağlamsal söylenişler ses-uyumsaldır.

BİR SANAT YAPITININ VAR OLUŞU**M.Okan Baba**

Sanat yapıtını çözümlmek ,önce bilim felsefesi sorundur .Yazınsal sanat yapıtlarını çözümlenmesi içinişir üzerinde durmakuygun olacaktır. Bundenle önce şiir nedirNeredebulunur? Sorunlarınıyanıtınıaramak Yerinde olacaktır. Ancak şiir için birçok yazı yazılmıştır..Ancak edebiyat bilimi açısından yapılan bazı tanımlar vardır. Ancak bunlardan en önemlisi Behçet Necatigil'in "Şiir şairin yaşamına paralel o yaşamın görüntülerdir." diyor.Bu birçok yazar bu düşüncededir. Çünkü bir şair şöyle demiş" şiir şairin karnındadır."

Yazınsal yapıtlar herşeyden önceanlamı içinde taşıyan ses dizgelerinden oluşur.Buna seskatmanının anlamlı olması zorunlu bir koşuldur. Bunun için Yazınsal yapıtların Bir dış yapısilç yapısı vardır.Diş yapı ses dizgelerinden oluşur. İç yapı imge eğretileme, senbol,mitten oluşur

A)Bir yapıtınses açısından incelenmesi,ses dizgeleri ve örüntüleri şiire bir estetik değer verir .Başka bir deyişle ses estetiğin bir parçası olur. Sesörüntüleri arasında bir ayrımı göz önünde tutmak zorunluluğu vardır. Bir yazın yapıtını Yüksek sesle okunması ona bireysel ve kişisel bir şey ekleyen,öteyandan örüntünün çarpıtır.Bu çarpıtma görmezlikten gelinirse, sergileniş örüntüsü gerçeği aykırılaştırır.Bu nedenledir ki gerçekleştirilen ve ölçümlerin yalnızca bireysel okunuşların incelenmesine dayandırılmaz. İkinci yaygın varsayım seslerin aralarındaki ilişkileri anlamından kopararak Yazınsal sesleri incelemek i yanlış ve yetersiz bir anlayıştırır. Yazın kuramına aykırı olurÇözüm sorunun iki değişik iki yanı vardır. İki yanarasındaki ayrım bincisi seslerin boğumlanmasıdır.Boğumlanma seslerin ağzın bir noktasına sesin çıkmasıdır.Sesler çıktığı bir noktada doğal olarak bazı özellikler kazanır. (a/p) gibi iki sesinboğumlanması ayrımlıdır.(a ve k)diye bir şey yoktur.Ancak bunların boğumlanmadanaldıkları doğal özellikler vardır.(a- KALIN, DÜZ,GENİŞ)birünlüdür.(PKATİ; PATLAMALI,ÜNSÜZ)Bu özelliklere göre yapılan ayrımlar,çoğunlukla müzkklite özelliklerdir. Ses uyumunu temellendir.

Öte yandan seslerin ilişkisindendoğan özellikler ve ayrımlar vardır. Sesperdesi, ses süresi, sesvurgusu, ses vurgusunun yineleniş sıklığı, nitelikli ayrım yapılmasına olanak verenöğelerin tiz, pes ,ses süresi, uzun kısa vurgu, kuvvetli ve zayıf olabilir. Bu üç ayrımın yapılması önemlidir. Çünkü bu ayrımlar bütün bir olgusal grupların belirlenmesinisaglar. Yukarda anlatıklarımızı kısaca şöyle özetleye biliriz.

- 1- Ses uyumu ve uyak .a) ses uyumu dizgede seslerin doğal özelliklerinden doğanses benzerliğine uyum denir. Bu Türkçedeki denir. .Bütün dilsel olguları grubunu belirler. ses örüntüleri oluşturur. Şiirde bu benzerlikler müzik kaliteyi özdeş ve yakın seslerin yinelenmesiyle yeni özellikler ortaya çıkar vurgu, ton, süre gibi özellikler sese yeni değerler katabilir.

b) Uyak: Bir koşukta birbirine özdeş ve yakın seslerin yerleştirilmesine ve yinelenmesine denir. Bunlar dizelerin başında ortasında ve sonunda bulunur. Genel olara mısra sonlarında bulunur. Örneğin, Cahit Sıtkı Tarancını şu kıtasına uyarlayalım.

*Yaş otuz brş yolun yarısı eder,
Dante gibi ortasındayız ömrün
Deli kanlı çağımızdaki cevher
Yalvarmak yakarmak nafile bu gün
Gözünün yaşına bakmadan gider*

Bu dizelerin sonundaki benzerlikler(eder ömrün, cevher,gün, gider) sözcükleri uyaktır.

2-Ritm ve ölçü a)Ritim, seslerin ilişkilerinden doğan öğelerle yapılan ayırmadır ve ölçüye temel oluşturan ayırmalardır. Ses perdesi, seslerin süreleri ,vurguların yineleme sıklığı niteliksel ayrımlar yapılmasına olanak sağlayan öğelerdir.

Ses perdesi, tiz ya dapes, , vurgu daha kuvvetli yada zaif , yineleniş az yada çok olabilir. Bunlar orkestrasyon ağırları. Ritim, vurgu veya Zayıf vurgulu hecelerden oluşan eş süreli birimlerin ezgide veya konuşmada ses düzenidir. düzenli aralıklarla yinelenmesidir. Dilde iki genel ritim vardır. sessüreli, hece

Süreli. Ritme değişik açıdan bakan görüşler vardır. Bu görüşlerden biri ölçü ile ritimi Özdeş sayan anlayıştır. Bu düzyazıdaki ritimi yadsıya bilir, bu nedenle sınırlı bir görüştür. yazın incelenmesine ritim bize bireysel ve düzyazıların incelenmesine olanak sağlar.

b) Ölçü, şiirde dizeler arasındaki simetriye denir. şiirler, ritim özelliğine göre biçimlenir. Ölçü ritme dayalı ses düzenidir. Dilde iki türlü ses düzeni vardır: Ses süreli ve hece süreli ritimlerdir. Dilde çizgisel ve uzamsal bir özellik vardır. Buna göre dizeyi bir ölçüye yerleştirmektir. Geleneksel ölçüler ahengi zayıflatır

İkinci anlayış müzilsel kuramdır. Bu anlayışta olanlar şiirdeki ölçüyü müzikteki

Ritime benzetir. Notaları ile gösterilebileceğini savunur. Bu kuramda

Şiirin taşıdığı özel olarak duyulan seslerince zamanlı sözcüklerin okunmasına dayanır. Yavaşlama hızlanma uzatma ve kısaltma ölçüleri eşitleme için duraklar koyma eğilimlerini büyük ölçüde vurguların özelliklerini gösterir.

Diğer bir anlayış da akustik ölçü kuramıdır. Bu kuram şiirin seslerinin Seslerinin fotoğrafları çekilir. Sesler saptanır ancak ölçü biriminin anlamın görmezden gelir. bu nedenle süreklilik olmadığından hece diye bir şey olmaz, sözcük diye bir şey olmaz

Türkçede iki türlü ölçü vardır. Birincisi dizedeki hecelerin denkliğine dayanır bun hece ölçüsü diyoruz. Bu ölçü Türkçenin ölçüsüdür.

İkinisi sessüreli aruz ölçüsüdür.

1-Hece ölçüsü dizedeki hecelerin denkliğine dayanır.Türçenin ölçüsüdür. Türkçede uzun ünlü olmadığı için hecelerin ses değeri aynıdır. Bu açıdan Ses ahengi bakımından zayıftır. Ritim duraklarla sağlanır.Durak,konuşma Sırasında soluk alıp veriririz.Akciğelerden bir kez alabildiğimiz kadar havayı alırız dışarıya verilmesiyle tamamlanır,aldığımız bu soluktan birkaç hecelik Sözcük grubu yaparız.Bu gruplar bir vurgu etrafında toplanır. Yeniden bir Soluk daha alırız yenide Birsözcük grubu oluşturyuz. Grupları sırasında durulan yere durak deriz iki durak arasındadak bölümlere ölçüm denir.

Hece ölçüsnde bazan dizelerde durak olmaya bilir.Yunus Emerin bir kıtası.

Ben yürürüm/ yane yane

Aşk boyadı/ beni kane

Ne akilem / de divane

Gel görbeni/aşk neyledi

2-Aruz ölçüsü ses sürmeli bir ölçüdür. Arapların kullandığı bir ölçüdür.

Bunun için Arap dilinin özelliğine göre düzenlenmiştir. uzun ve kısa **hecelerden oluşmuştur.Türkçeye uyugun ölçüler alınmıştır.**

.Bunun için Arapça sözcükler göz önünde tutularak hecelere bir değer verilmiştir.

1-Tek ünlüden oluşan hece (Kısa hece) (.) ile gösterilmiş açık hecedir.,

2-Kısa açık hece (.)ile gösterilmiştir (ka-ra, de-re,ke-der,a-kın)

3-Kapalı hece(-)(taş-kın, ger-çek mev-sim)

4-Uzun hece(-) (a-mir,şa-ir, a-lem)

5-Tok hece (- .) (reşk, aşk, dert)

Örğin Yahya Kemalın şu dizeleri aruzla yazılmışırf

Gecenin bit/meğe yüz t ut / uğu andan /beridir.

Duyulan gök/te kanat yer/ de ayak ses/leridir

Feilatün /feilatün/ feilatün / feilün

2)BİÇEM:Biçem bir sanatçının görüş,duyuş anlayış anlatış özelliği yada bir

türün bir çağın kendisine özgü anlatış biçimidirBiçem. Sanat yapıtlarındaki

yasalılıkları gösterir.Biçem yaratmanın içinde saptanmış olduğu belli biçemlerin sistemidir.

Biçem, biçim öğelerinin genellikle de karşılıklı bağımlı oluşlarının, doğrudan kendi anlatımıdır. Biçem bölünmez -bir sanatsal soruna çözüm getirmek üzere- bütün biçem yasalara uygun bir bir şekilde birbirine sımsıkı düğümlenmiş olduğu yerde ortaya çıkar. O halde değişik biçim öğelerinin bölünmez organik bir bütün içinde kaynaşması hangi yasaya göre olmalıdır? Belli bir sanat görüşünün kendi somut içedriğini çözümlenışı bu içeriğin biçimleşmesini, yasalarını bütün birleşen parçaları arasındaki ilişkileri ve bağlantılarını ilkelerini kavramayı olanaklı kılmaktır. Çünkü bu doğrudan doğruya biçimin bütün hücrelerine işlenmiş olan içerik, biçimin karakterini ve biçiminin bütünlüğünün belirtmektedir. Yani biçem belirli bir içeriğin buyruğu altındada olmaklabirlikte başlı başına biçimin bu niteliği biçimin yapısının yasasıdır. Başka bir deyişle içerik biçimi belirler. Bu bütün sanatlar için geçerlidir.

Yazının aracı dildir. Yazın yapıtı anlamını içinde taşıyan seslerden örülmüş bir bütündür. Yazın metinleri sesler, sözcükler tümceler dizgelerinden oluşur. Dil öğeleri zamandaş Bir dizge içinde oluşur. Dizgeye giren dil ögesi yeni en bir anlam kazanır. Bu dilbilgisel veya çağrışımsal bir dizge olabilir. Sesler sözcük içinde, sözcükler tümce içinde tümceler Bütünce içinde bağlasal ve anlamsal bir değer kazanır. Örneğin (kurşun) sözcüğü (gök yüzü kurşunla örtülü) dizesinde Bulut anlamında kullanılmıştır.

Biçemi yazara ve zamana göre bağlıdır. Biçemi çeşitlendiren bazı görüşler vardır. Ayrıca her yazarın sık sık kullandığı bir söz dağarcığı vardır. Söz sanatları ve anlam sanatları, deyimler bütün bunlar biçemi oluşturur. Şiirin dış yapısındaki estetik değerler bunlardır.

B) Yazınsal Yapıtın içeriği

Yazınsal ürünlerin ses yapısının bir anlamı içeriği olması edebiyat kuramı açısından zorunludur. Bir şiiri incelerken ne tür bir söylem (yazarın dili kullanışı) ve eylem oldukları sorununa yöneldiğimizde şiiri düzyazıyla açıklamak yerine şiirin "anlamını" onun karmaşık yapısıyla eşitlediğimizde, şiirin asıl yapısının dört terimden oluştuğunu görürüz. İMGE, EĞRETİLEME, SİMGE, MİT .Şiirin iki ana düzenleyicisi vardır. İlkesi: ölçü ve eğretilemedir. Ölçü ile eğretileme birbirinden ayrılmaz. Şiir tanımında bunların ikisini de içine alacak ve aralarındaki yakınlığı açıklayacak ölçüde genel olmalıdır.

.1-İMGE

Bu dört terim işlevleri açısından çakışıyor..Hepsini aynı alanını gösterdiği açıkça bellidir. BU şiir kuramı açısından önemli olan iki çizginin birbirine yaklaşmasını gösterebilmektir. Bu çizgilerden birisi duyumsal TEKLİK dünyada bütün varlıklar tektir. Şeylerin zihinde bıraktığı görüngüde aynı benzer özellikleri gösterir. Bu tekliğin iki yönü vardır. Hem tek bir varlık, Bu teklik aynı zamanda türün bütün özelliğini taşır. ‘Teklik” şiiri müzik ve resme bağlarken, felsefe ve bilimden ayıran bir duyumsal ve estetik sürekliliktir. Öteki Çizgi ise söz sanatlarını kullanmaya kullanma veya eğretiler ve çeşitli anlam Sanatları kullanmaktır. Düz değişmece gibi anlam değişmeler gibi. Bu iki anlatım bilimsel anlatımdan ayrılır. Göstergeler topluluğuyla tutarlı bir seçimde anlatılan soyutlamalar dizgesi yakalamak yerine yinelenmez bir teklik dizgesi örüntüsü düzenler. Dışardan gelen etkiler Hem birer nesne hem birer göstegedir. Ve şiirin dışında başka bir dizge ile söylenemez.

İmge, psikoloji bilimi ile edebiyat biliminin konusudur.Psikolojiye göre imge düşüncenin bir sürcidir. Düşüncelerin bir bölümü imgelerden oluşur.Dışardan gelen etkiler insan zihninde İzler bırakır. Bunlar zihin tarafından çözümlenir. Ve soyutlanır. Yeni imgeler oluşur. Bu zihinsel işlem varlıkları birleştir.(Denizkızı) , varlıklara psrça ekler(çocuklara kelebek kanadı takar. Varlığın özelliğini değiştirir(bir kuş düşünür.) varlığın rengini değiştirir.(Denizin suyu erguvana döndü) bu dönüşmeyi sağlar.Sanatçı bir düşüncile yola çıkar belli bir konuyuTemaya dönüştürerek yapıtı oluştururbu dönüştürmeyi imgelerle yapar. İmgeler düşünceyi de içinde taşır bu imgeler serbesti mgelerdir. Kitap okuduğunuz zaman çağrışımla ortaya çıkan imgeler vardır. Burda okuma yapıta bağlıdır. Bunlar bağımlı imgelerdir.. Asıl yaratıcı imgeler serbest imgelerdi.ilhan Berkin kıtasıdaolduğu gibi

Ben senin kiralığın ülkene yetiştim

Kaldım gölge tanımayan ülkene

Her.Sabah büyüten denizimizi

Görünüşlerindi o ülkede bilmez miyim.

2-EĞTRELİLEME.Benzetme Bir sözcüğün diğeye girince diğer sözcüklerle ilişki kurar Eşanlamlı, eşsesli, zıt anlamlı .geçek anlamlı yan anlamlı olarak çeşitlenir.

Sözcükler Benzerlik ilişkisi ile başka bir kavram yerine kullanırsa buna benzetme denir. Dağlarcann

Şu dizelerin de

Yarın şiddetle hücum edeceğiz

Bulutlar gibi

saf saf

Bazı düşünörlere göre şiirin ana düzenleyicisi oluşturan ölçü ve eğretileridir. Eğretilerle sözcüğün yanındaki sözcükle kurduğu ilişkilerle bir anlamdeğeri kazanır Ahmet Haşim” şiirde herşeyden önce önemli olan anlamı değil tümcedeki söyleyiş kıymetidir...sözcüklerin değışmesi ve ritim endişeleri anlamı zayıflarsa ruh onu ahengini lezzeti ile tamamlar’ Eğretilerle sözcüklerin benzerlik ilişkisinden ortaya çıkar. Eğretilerle üç yolla

1-Bir sözcüğün bezerlik ilişkisine göre başka bir anlamda kullanılır.

Som zümrüt ortasında muzaffer akıp

Firuze nerede ? Bu gün saklıdır neden

2-Benzetme ayrıntılı eğretilerle

Bir met zamanı kurşunla çörtölü

3-Uzbenzetme

Serz çarşısı dilsiz

Serez çarşısı kör

3- SİMGE (SEMBOL) Simge, soyut bir belirtme için benimsenmiş varlık ya da nesne bir valığın imgesidir.Simgenin temel özelliğı bir şeyi temsil etme veya onun yerine geçmesidir .Simgelester düz değışme ister eğretilerle gösterilenle göstege arasında içten bir bağlantı vardır. Mehmet Akifin.” Çatma kurban olayım çehreni y nazlı hilal!”dizinde hilal ile bayrak arasında bir parçalık bütümlü içinde bir bağlatı vardır.Örnekseme ile yapılan simgeler sinirleyicidir.Eğretilerle Simge arasında bir ayırım vardır .Eğretilerle, imge ile bir kere ortaya çıkar.Simge yeniOrtaya çıkmasıdır. edebiyatta özellikle eğretilerlemlerin yinelenmesiyle senboller oluşur Bunlar sanat çıya bağı simgelerdir.Haşimin “Ağır ağır çıkacasın bu merdivenlerden” bu eğretilerlemeden doğmuş simgedir, Fakat şu kıta

Yorgun gözümün halkalarında

Güller gibi fec oldu numeyan

Güller gibi sonsuz iri güller

Güller kamıştan daha nalan

Burda şair '(gül) sözcünü kızılığın dan yararlanarak bize yaşamın acılığını anlatıyor.

4- MitAritotales miti öykü anlamında kullanmış..Tejedilerin öğelerini sayarken miitosu Trajenin konusu olduğunu bildirmiştir. Askilosun (Zincire vurulmuş Promete) adlı trjajetininMitosu prometedir..Mitler ilkel insanların doğayı kavraaları için onun insanlaştıracak onların hikayelediğini anlatmaya çalışmışlardır..BU ortak tasarıma bir anlam vermişlerdir

Bu soyut tasarrım ilkel insanların düşünce biçimiydi.Bunlar sinkritik tasarımlardı Başka birdeyişle yarı gerçek yarı hayal öykülerdi..Mitler böyle doğdu..Bunları anlatılmak istenen nesen ve varlığın temel özelliklerini taşıyordu.Br zihinsel eylem imgesel bir yaratmaydı ve

toplumsal bir işlevleri olan göstergelerdi. Örnek

DEmeterin yaağına girdi Zeus

Canlıları doyuran tarlalar tarıçasının

Ak kollu persephone'yi doğurdu Demeter

Yazın incelemelerinde mitin önemi büyüktür.Eski dönemlerde onların her zaman böyle tasarımları vardı.Ancak zaman içinde mit kavramı dini motifler taşıyordu. (melek, şeytan) gibi.Çağdaş dönemde mit çeşitli anlamda kullanıldı.(Adam destan yazdı) tümcesi gib.AyrıcaYeni mitler ortaya çıkabilir."Mehmetçik"Kurtuluş Savaşındaki Türk ordusunun anlamına gelir.Mitler öğeleri üzerinde toplaya bilir.Mitler imge gibi özgül bir özellik taşır. İmge,eğretilme,Simge(Sembol) yazınsal yapıtların içeriğini oluşturur.

GENİZ

Prof. Dr. Süreyya Ülker

Kendimizi bildik bileli bakısal dirgerlikte yaygın olarak kullanılan nasopharynx sözüyle eşanlamlıları eski dirgerlik sözlüklerine girmemişlerdir. Bugün de uluslararası dilgibilimsel adlandırmada burası yutak kapsamında değerlendirilmektedir. Bu yüzden bu kavram lûgat-ı tıbbi (1900), İşçil-Elöve (1944-1948) ile Zeren'in sözlüklerine (1946, 1959) girmemiştir. Biz 1979'dan (Feneis) beri buranın Türkçe adı olarak geniz sözünü kullanmaktayız. Bu sözün kökeni de anlamı da tartışmalıdır. Geniz sözü Ahmet Vefik Paşa (2000), Atalay (1941) ile Nişanyan'a (2018) göre Türkçe gen sözünün türevidir. Eyuboğlu'na (1991) göre Yunancada çene anlamına gelen "genys"ten bozma olup, Farsçada "hurma salkımının dibi" anlamına gelen "keniz" de Yunanca "genys"ın kökteşidir. Yakutçada "kenğsik" biçiminde geniz anlamında kullanılması (Pekarskiy 1945) Yunanca olmadığının kanıtıdır. Rumcaya geçmeyen Yunanca "genys"ın (en.wiktionary genys 2024) Türkçeye geçmesi usa yatkın değildir. Yunanca "genys"ın Farsça kökteşi "çâne"dir (en.wiktionary genys 2024). Nitekim Eyuboğlu (1991) çene başlığı altında bu bilgiyi vermiştir. Sözcük Azerbaycan'da genzin yanı sıra "genzik" biçiminde de kullanılmaktadır (Altaylı 2018). Bununla Yakutça kenğsik arasındaki ses, anlam birliği tartışma götürmez. Genzin Kazakçası olan "kensirik" (Kenesbayoğlu 1984) de bu sözlerle birleştirilebilir. Kenesbayoğlu'nun (1984) "geniz, burun boşluğunun arka kısmı" biçiminde verdiği bu sözü Räsänen (1969) "kenğsirik" biçiminde, burun kemiği anlamında vermiş, yine Kazak Türkçesinde burunsuz anlamına geldiğini belirttiği "kenğrik" ile birleştirmiştir. Kenğriği Kenesbayoğlu'nda bulamadık. Genzin Kırgızcası olan "kenğilçeer" (Yudahin 1948) de kenğ kökünün benzeri bir türevidir. Pekarskiy ile Yudahin'in sözlüklerinin, elimizde Türkçe çevirileri bulunduğu geniz sözünün buralarda hangi Rusça sözlerin karşılığı olarak kullanılmış olduğunu bilmiyoruz. Bununla birlikte Pekarskiy'in çevirisinde kenğsik "burnun içi, geniz" biçiminde tanımlanmıştır. Starostin'e (2003) (en.wiktionary geniz 2024) göre İlk Türkçe (Prototürkçe) biçimi "genğir" olup, burun boşluğu anlamındadır. Wiktionary bunu "kenğir" biçiminde düzeltmiştir. Yakutçada biri obur anlamında nitem, öbürü çukur anlamında ad olan iki ayrı "kenğis" vardır (Pekarskiy 1945). Tietze (2021), yanına iki soru imi koyarak, geniz sözünün kökenini bilmediğini yazmıştır. Kanımızca geniz sözü Kırgızcada kesik, yüksek ses anlamına gelen "kenğk" ünlemiyle (Yudahin 1948) de karşılaştırılabilir. Bu ünlemin türevi olan "kenğkilde-" eylem gövdesi kesik kesik yüksek sesler çıkar- anlamındadır (Yudahin 1948). Moğolcada hırıltı

(19)

anlamına gelen “keng” ünlemi (Lessing 2003) bunun eşdeğeri olsa gerektir. Denizli’de geviş getirirken solu- anlamına gelen “genir-“ eylem gövdesi derleme sözlüğünde geçir- anlamına gelen eşseslisiyle birleştirilmiştir. İkincisi Gülensoy (2007) ile Tietze’ce (2021) geçir- ile birleştirilmiştir. Kanımızca ilki genizle de karşılaştırılabilir.

Osmanlıca sözlüklerde geniz sözü genellikle Arapça “hayşum”un karşılığı olarak gösterilmiştir (Esat 1999). Cep kılavuzunda (1935) “meşam” ile hayşumun karşılığı olarak gösterilmiş, Fransızca karşılığı verilmemiştir. Tarama dergisinde (1934) de hayşumun karşılığı olarak gösterilmiştir. Ahterî’ye (2009) göre meşam dar anlamda koku bölgesi (regio olfactoria), geniş anlamda burun anlamındadır. Redhouse’a (1999) göre Osmanlıcada koku, koku duyusu anlamlarına da gelmektedir. Koku bölgesi sözlüğümüzde (2024) burun boşluğunun üst bölümü olarak tanımlanmıştır. Ahterî (2009) hayşumu aksa-i dahil-i enf (uzak buruniçi) olarak tanımlamıştır. Redhouse’a göre burun anlamına da gelmektedir. Günümüz Arapçasında solungaç anlamında kullanılmaktadır. Meşam da hayşum da Osmanlı dirgerlik diline de, dirimbilim diline de girmemişlerdir. Osmanlıcada solungaca yine Arapça olan galsame denmiştir (Orta Öğr 1963, Karol 1998). Unat (2004), lûgat-ı tıbda yer almayan “rhinopharynx”ın Osmanlıcasını “belûm-ı enfî” olarak vermiştir. İşçil-Elöve (1944-1948) “rhinite”i genizce biçiminde özleştirerek genzi burun anlamında kullanmıştır. Geniz sözü TDK’nin Türkçe sözlüğünde (Ağakay 1945) burun boşluğunun arka bölümü olarak tanımlanmıştır. Bu tanım 1983’te burunla ağız boşluğunun arka bölümü biçiminde değiştirilmiş, Dil Derneği’nin sözlüğüne (Uç 1998) de bu biçimiyle girmiştir. TDK’nin hekimlik terimleri kılavuzunun 1980’de yayımlanan 2. basısında (Öztürk) “nasopharynx”ın karşılığı “üstyutak” olarak verilmiştir. Biz bunu terim koluna verdiğimiz yayımlanmamış eleştirimizde “Nazofarinksin dilimizdeki doğal karşılığı genizdir. Bu sözcükten kaçınılması sanırım başta Türkçe sözlük olmak üzere birçok sözlükte genzin anlamının açık olarak verilmemiş olmasından ileri gelmektedir. Türkçe sözlükte burun boşluğunun arka bölümü olduğu belirtilmiştir. Redhouse’da nazal fossa anlamına geldiği yazılıdır. Nazal fossa uluslararası dilgibilimsel adlandırmada yeri olmayan bir sözcüktür. Dorland’a göre nazal fossa burun boşluğunun, orta geçeneğin önünde kalan bölümüdür ki burası burun boşluğunun arka bölümü tanımına uymamaktadır. Bu anlaşmazlık geniz sözcüğünün uzun yıllar bilim dilimize girmemesine yol açmıştır. Oysa Besim Atalay 1941’de çıkan “Türk dilinde ekler ve kökler üzerine bir deneme” adlı yapıtının 174. yüzesinde genzi “burun deliğinin boğaza varan yeri” olarak tanımlamıştır. Sözcüğün hepimizce bilinen anlamı da budur. Orası da nazofarinkstir. Bu nedenle biz 1979’da çıkan

(20)

“resimli dilgibilim adlığı” adlı çeviri yapıtımızda nazofarinksin karşılığını geniz olarak verdik. Çünkü yediden yetmişe bütün toplumun bildiğı bir sözcüğün ancak konunun uzmanlarının bilebileceğı ayrıntı niteliğinde bir yerin adı olması usa yatkın değildir” biçiminde eleştirmiştik.

Nazal fossa, sağlı sollu her iki burun boşluğunu, bir bölmeyele biribirinden ayrılan iki bölümlü tek bir oluşum olarak değerlendiren Webster’e (1993) göre bu oluşumun sağ-sol bölümlerinden her birinin adıdır. Burun boşluğunun sağ-sol bölümleri olan tek bir oluşumu mu, yoksa ayrı iki oluşumu mu tanımladığı dilgibilim dilinde çözülmemiş bir tartışma konusudur. Genellikle sağ, sol olmak üzere kişide iki burun boşluğu olduğu taplanır; ancak tersini savunanlar da vardır. Yeni uluşal (resmî) adlandırmada “cavitas nasi”nin her iki anlamı da geçerli sayılmıştır (Dorl 2020). Çeşitli kaynaklarda genizle hayşumun İngilizce adı “nasal passage” olarak verilmektedir. Redhouse (1999) da nazal fossanın yanı sıra bu adı vermiştir. Bu adın Angıl-Sakson dirgerlik dilinde yeri yoktur. Burun arklarının Latince özgöl adı “meatus” olup, İngilizcede de bu biçimiyle kullanılmaktadır. Sözlüğünde “meatus”un karşılığını yol olarak veren Zeren (1959), 1971’de meatusu kullanmıştır. Biz de buna dayanarak TDK’nin özleştirme kılavuzunda (1978) koridorun karşılığı olarak önerilen “geçenek” sözüne 1979’da (Feneis) bu anlamı yükledik. Bunu yaparken “meatus”un Almancası olan “Gang”ın anlamlarından birinin koridor olmasından esinlendik. Ancak meatus sözü burundaki bütün aydınlıklı oluşumların ortak adı olmayıp, burun arka boşluğunu oluşturan arkların her birinin ortak adıdır. Burundaki bütün aydınlıklı oluşumlar burun boşluğunun kapsamındadır. Dolayısıyla “nasal passage”ın burun boşluğunu mu, burun geçeneklerinden her birini mi tanımladığı açık değildir. Bu yüzden sözlüklere girmemiştir. Eskiden burun boşluğunun ön bölümüne “birleşik burun geçeneğı” (meatus nasi communis) denmekteydi. Daha sonra bu terim kullanımdan kalkmıştır. “Meatus”un çoğulu da “meatus”tur. Dorland’ın eski basılarında (1985) çoğul biçimi “meat’tus” olarak verilmekteyken, bu biçim sözlükten çıkarılmıştır. Bu biçimi başka kaynaklardan doğrulayamadık.

Steuerwald 1972’de Beç’te yayımlanan sözlüğünde (İstanbul baskısı 1983) genzin de hayşumun da Almancasını nasopharynx anlamına gelen “Nasenrachenraum” olarak vermiştir. Bu söz özleyin geniz boşluğu anlamında olup, bugün kullanılmayan “cavum pharyngonasale”nin karşılığı olmakla birlikte, yaygın olarak nasopharynx anlamında kullanılmaktadır. “Nasopharynx”ın doğru Almanca adı “Nasenrachen”dir. Unat mikrobiyoloji terimleri kılavuzunda (1998) “nasopharynx”ın karşılığını geniz, TTK’ce

(21)

yayımlanan Osmanlıca tıp terimleri sözlüğünde (2004) “rhinopharynx”in karşılığını genizle burun yutağı olarak vermiştir. Rhinopharynx, “nasopharynx”in eşanlamlılarından. Kocaeli Bilgitayınca yayımlanan tıp terimleri kılavuzunda (Arisoy 2007) “nasopharynx”e üstyutak, TDK’nin İnönü Bilgitayı’nca yayımlanan tıp terimleri kılavuzundaysa (Yakıncı 2019) geniz denmiştir. Üstyutak, “nasopharynx”in eşanlamlılarından “epipharynx”in çevirisidir. Geniz sözünü eski Anadolu kaynaklarından tarayan Önler (2019) bunu “ağzın gırtlığa doğru olan arka boşluğu” biçiminde tanımlamıştır. Altaylı (2018) Azerbaycan Türkçesindeki genizle genziği “Ağzın arka bölümü; arka burun delikleriyle burna, üstaki borusuyla kulaklara, yutak ve yemek borusuyla mideye, gırtlak ve soluk borusuyla akciğerlere açılır” biçiminde tanımlamıştır. Tuğlacı (1971) genzi “Ağzın arka kısmı, burun boşluğunun arka kısmı (Burun arka delikleriyle burna, üstaki borusuyla kulağa, yemek borusuyla mideye ve gırtlak yoluyla akciğerlere açılır)” biçiminde tanımlamıştır. Altaylı’nın tanımı “nasopharynx”e, Tuğlacı’nınki yutağa (pharynx) uymaktadır; ancak “ağızla burun boşluklarının arka bölümü” sözü yanıltıcıdır; çünkü dilgibilim dilinde ağız boşluğunun arka bölümü boğazdır (fauces). Burun arka boşluğu (Posterula) ise Dorland’ın eski basılarında (1988) yer alan uluşdışı bir addır. Burun boşluklarının en arka bölümünde sağlı sollu birer geniz geçeneği (meatus nasopharyngeus) bulunmaktadır. Altaylı ile Tuğlacı’nın tanımlarındaysa ağızla burnun kapsamı dışında kalıp, yutağın kapsamında olan bir yer tanımlanmaktadır. Ayrıca geniz sözüyle ağızla burnun arkasında yer alan tek bir boşluk tanımlanmaktadır. Oysa, her iki burun boşluğunu tek bir boşluğun yarıları olarak gören anlayışı bir yanabırakırsak biri sağda, öbürü solda olmak üzere iki burun arka boşluğu vardır. Kanımızca geniz burun boşluğunun kapsamında olsaydı genizden değil, genizlerden söz edilmesi gerekirdi. Hayşum için aynı şeyi söylemek güç; çünkü Arapçada sıklıkla çoğulu olan “hayâşim” kullanılmaktadır. Tietze’nin (2021) Kemal Tahir’den taradığı “Berberin sürdüğü kolonya, genizlerine bir kadın kokusu halinde çarptı” tümcesi kanımızca doğru bir kullanım örneği değildir. Benzeri kavram kargaşaları boğaz, gırtlak, yutak için de söz konusudur. Bu sözlerin dilgisel anlamları genel sözlüklerdekilere uymamaktadır. Angıl-Sakson dirgerlik dilinde yutak boşluğunun (cavitas pharyngis) eşanlamlısı olan boğaz boşluğu (faucial cavity) (Dorl 1988) da kavram kargaşası yaratan bir terimdir; çünkü boğaz ağız boşluğunun, yutak boşluğuysa yutağın kapsamındadır. Nitekim Dorland’ın yeni basılarından çıkarılmıştır.

Hayşum, Arap yazaçlarının söylenişinde önemli bir kavramdır; çünkü Arapça, burnun arka bölümünde oluşan sesler bulundurmaktadır. Bu seslerin kaynağı

(22)

olan hayşum geniş anlamda burun arka boşluğunu oluşturan geçeneklerin ortak adı, yani burun geçeneği (meatus nasi), dar anlamdaysa en gerideki burun geçeneği olan geniz geçeneği (meatus nasopharyngeus) olmalıdır; ancak Osmanlıcada genizle hayşumun anlamlarının birbirine karıştığı anlaşıyor. Ekinç Bakanlığı'nın karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğünde (Ercilasun 1991) genzin Rusçası hem nosovaya polost (burun boşluğu), hem nosoglotka (nasopharynx) olarak verilmiştir. Tarama sözlüğünde geniz anlamında yer alan burun düdüğü “burun deliğinin yukarı kısmı” olarak tanımlanmıştır. Arapça karşılığını hayşum olarak veren bir 17. yy kaynağından taranmıştır. Yine tarama sözlüğünde soluk borusu anlamında geçen “öyken düdüğü”nün varlığı, burun düdüğünün de burun dışında bir yer olduğunu düşündürmektedir; çünkü soluk borusu akciğer anlamına gelen öykenin komşusu olduğu gibi, burun düdüğü de burnun komşusu olan bir yer, yani nasopharynx, olmalıdır.

Dergimizin geçen sayısında (Ülker 2025) sözlüğümüz (Ülker 2024) Moonstar'dan InDesign'a çevrilmek üzere taranırken bozulan verilere örnek olarak “basat, basatlık, kılçır”ı göstermiştik. Buna CGS dizgesinin aydınlık birimi olan “fot”un karşılığı olarak önerdiğimiz “ışıt” da eklenebilir. Bu veri yazılımca “ışit”e çevrilerek bozulmuştur.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. TDK. İstanbul, 1945.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 7. bası. TDK. Ankara, 1983.

Ahterî ME. Ahterî-i kebir. Haz. Kırkılıç HA, Sancak Y. TDK. Ankara, 2009.

Altaylı S. Azerbaycan Türkçesi sözlüğü. TDK. Ankara, 2018.

Arısoy ES ile ark. Türkçe tıp dili kılavuzu. 2. bası. Kocaeli Ü Tıp F Türkçe Tıp Dili Kurulu. İzmit, 2007.

Atalay B. Türk dilinde ekler ve kökler üzerine bir deneme. TDK. İstanbul, 1941.

Türkçeden Osmanlıcaya cep kılavuzu. TDK. İstanbul, 1935.

Türkiye’de halk ağzından derleme sözlüğü. TDK. Ankara, 1963-1982.

Dorland’s illustrated medical dictionary. 26th ed. Saunders. Philadelphia, 1985.

Dorland’s illustrated medical dictionary. 27th ed. Saunders. Philadelphia, 1988.

Dorland’s illustrated medical dictionary 33th ed. Elsevier. Philadelphia, 2020.

Ercilasun AB ile ark. Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü I. Kültür Bak. Ankara, 1991.

(23)

Şeyhülislam Mehmet Esat Efendi. Lehcetü'l lûgat. Haz. Kırkılıç HA. TDK. Ankara, 1999.

Eyuboğlu İZ. Türk dilinin etimoloji sözlüğü. 2. bası. Sosyal Yayınlar. İstanbul, 1991.

Feneis H. Resimli anatomi sözlüğü. Çev. Ülker S. İnkılâp-Aka. İstanbul, 1979.

Gülensoy T. Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü. TDK. Ankara, 2007.

İşçil Şİ, Elöve AU. Türkçe hekimlik terimleri üzerine bir deneme. TDK. Bursa, 1944-1948.

Karol S, Suludere Z, Ayvalı C. Biyoloji terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1998.

Kenesbayoğlu K ile ark. Kazak Türkçesi sözlüğü. Türk Dünyası Araştırmaları Haz 1984.

Lessing FD. Moğolca-Türkçe sözlük. Çev. Karaağaç G. TDK. Ankara, 2003.

Lûgat-tıb. Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye. İstanbul, 1900.

Nişanyan S. Nişanyan sözlük. Liber Plus. İstanbul, 2018.

Orta öğretim terimleri kılavuzu. TDK. Ankara, 1963.

Önler Z. Tarihsel tıp metinleri sözlüğü. TDK. Ankara, 2019.

Özleştirme kılavuzu. TDK. Ankara, 1978.

Öztürk O ile ark. Hekimlik terimleri kılavuzu. 2. bası. TDK. Ankara, 1980.

Pekarskiy EK. Yakut dili sözlüğü I. Çev. İnan A. TDK. İstanbul, 1945.

Redhouse Türkçe/Osmanlıca-İngilizce sözlük. 17. bası. Sev. İstanbul, 1999.

Steuerwald K. Türkçe-Almanca sözlük. ABC. İstanbul, 1983.

Osmanlıcadan Türkçeye söz karşılıkları tarama dergisi. TDTC. İstanbul, 1934.

XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü. TDK. Ankara, 1963-1977.

Tietze A. Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı. 2. bası. TÜBA. Ankara, 2021.

Tuğlacı P. Okyanus 20. yy ansiklopedik Türkçe sözlük. Pars. İstanbul, 1971.

Uç T ile ark. Türkçe sözlük 1. Dil Derneği. Ankara, 1998.

(24)

Unat EK ile ark. Mikrobiyoloji terimleri kılavuzu. Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti. İstanbul, 1998.

Unat EK, İhsanoğlu E, Vural S. Osmanlıca tıp terimleri sözlüğü. TTK. Ankara, 2004.

Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. 5. bası. İstanbul, 2024.

Ülker S. Zeren'in son yapıtından sözlüğümün son basısına. Yeniden Türk Dili Dergisi Mayıs-Haziran 2025; 8(46):

Ahmet Vefik Paşa. Lehce-i Osmanî. Haz. Toparlı R. TDK. Ankara, 2000.

Webster's third new international dictionary of the English language unabridged. Könnemann. Cologne, 1993.

<https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=geniz&oldid=78166796> , 20 February 2024.

<https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=genys&oldid=80977748> , 7 August 2024.

Yakıncı C ile ark. Tıp terimleri karşılıklar kılavuzu. TDK Tıp Terimleri Çalışma Grubu. İnönü Ü. Malatya, 2019.

Yudahin KK. Kırgız sözlüğü. Cilt II. Çev. Taymas A. TDK. İstanbul, 1948.

Zeren Z. Lâtinçe-Türkçe-Osmanlıca anatomi sözlüğü ve Türk anatomi terimleri. İstanbul, 1946.

Zeren Z. Lâtinçe- Türkçe-Osmanlıca anatomi sözlüğü ve Türk anatomi terimleri. 2. bası. İst Ü Tıp F. İstanbul, 1959.

Zeren Z. (Kısa) sistematik insan anatomisi. İstanbul, 1971.

CAN YÜCEL ŞİİRİNDE İNSANLIK TASARIMI VE DUYUM-US DİYALEKTİĞİ/**NURAY GÖK AKSAMAZ**

Can Yücel, insanın tarihsel süreçteki uygarlık serüvenini kültürel birikim ve politik bilinçle yorumlayarak bakışını yeni insanlık tasarımıyla yönlendirmiş veduyumlarla usun diyalektik etkileşim içindeki şiirini Can dilinde yazmış bir şairimizdir.

Yazma(1950) adlı ilk şiir kitabının ardından dünya şairlerinden çevirdiği şiirleri *Her Boydan* (1959) adlı kitabında bir araya getiren Can Yücel; F. G. Lorca, W. Shakespeare, B. Brecht gibi yazarların oyunlarından da çeviriler yapmıştır. Bu çeviriler okuyucuya yabancı dildeki söylemin Türkçedeki anlamlı ve güncel karşılığını verir. Amacı önemli yapıtların topluma aktarılmasıdır. Sözgelisi Shakespeare'in *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nın çevirisi olan *Bahar Noktası* (1981) Türkçe yazılmış bir oyundan daha Türkçedir! Böylece Yücel çeviren değil, toplumun yaşattığı dilektardır ki aktarımları toplumsal belleği de canlı kılmaktadır. Yücel, 1950-70 yılları arasında yazdığı şiirlerinden ördüğü *Sevgi Duvarı*'na (1973), "Bir küçük kentsoyulu ızdırabı" der. Sevgi ve öfke arasında içi parçalanır; aralarındaki gerilimin yarattığı sevecenlik ve nefreti lirizmle yansıtır. Sevgi ailesinin yanı sıra emekçi ve aydın kitlelerinedir. Hayatı çöpçülerin elleriyle severken şiirini de sevdirebilir: "...öyle sıcaktı ki çöpçülerin elleri / çöpçülerin elleriyle okşardım seni/ yalnızlığım benim süpürge saçım/ ne kadar kötü kokarsak o kadar iyi..." "Şiir dediğimiz tek başına yürütölmüş bir öfke, bir gerilladır" diyerek öfkesini şiiriyle somutlaştırır: "Benim öfkem gecelerin beyidir/ Kalkar bi tek çocuk ağlasa" (*Kayıtlı*). Peki neye, kime karşıdır öfkesi? Yaşanan gerçekliğin sorumlularına karşıdır. Che Guevara ve Mao'dan çeviriler yaparken araya bir de *Gerilla Harbi*'nin çevirisi girince, 12 Mart 1971 darbesi döneminde 15 yıl hapis cezasına çarptırılır. 1974'te genel afıyla özgürlüğüne kavuşur. Bu süreci yaşamasının ürünü olan *Bir Siyasinin Şiirleri* (1974) adlı kitabında poetikasıyla politikası arasındaki ilişkinin bütünleşerek somutlaştığı görülür; sözgelisi 12 Mart Dönemi Gayrettepe'si için yazdığı *Darwin Üzre* adlı şiirin "Çılgınlarla türeyen Devrimci Şiir/ Giderek, sömürüye ve zulme/ Karşı akımıdır/ Sevincin..." dizelerinde olduğu gibi. Yücel, "Bir bahçıvan gibi güvenli olmalı/ Marksist adamın sevgisi!" (*Kırkbeş*) der. Politikayla sanatın atbaşı gidebileceğini, güncellikle tarihselliğin yan yana gelebileceğini, ancak bu birleşimin her anda olamayacağını da söyler. "Şiir nedir" diye soranlara "Bir kere, şiir gökte uçan nazenin bir balondeğil. O balon çoktan patladı..." yanıtını verir. Kim patlatmıştıro balonu? Nâzım Hikmet! Yücel Nâzım'a olan sevgisini, 12 Mart döneminde Adana Cezaevinde yazdığı bir şiirinde şöyle yansıtır: "...O özgürlük uğruna mapus yatan bir ozana/ -Belki buranın havasından suyundan-/ Bi parçacık benziyorum kanısına kapıldıkça/ -Huylu vazgeçmezmiş ya huyundan-/ Bir pembelik yayılıyor yanaklarıma, / Belli belirsiz ama... (*Onbir*). Cezaevindeyken, şiirin kimilerince zorunlu görünen nesnesi

Havva'ya yer olamayınca, "saf şair" olamayınca o adam, ortaya çıkan şu durumdur: "Bu damsız damda, / Bu Havvasız havada/ 'Saf Şair' olamıyor adam, / sökmüyor sırf şiirsel yorum. / Hani/ Ben artık şarkı dinlemek değil, şarkı söylemek istiyorum, diyor ya Nâzım, / Ben de artık şiir düzmek değil, şiiri düzmek istiyorum" (Üç).

Can Yücel, *Ölüm ve Oğlum* (1976)'da *Anayasası İnsanın* adlı şiirinde ("Ustamız Eluard'ın izinden" diye başlayarak) insanın anayasasını duyum-us diyalektiğiyle bir başka deyişle beden-zihin eytişimiyle sunmuş, kültürel birikimi ve dünya görüşüyle adeta uygarlık tarihini yorumlamıştır: "Kan yasası bu insanın/ Üzümden şarap yapacaksın/ Çakmak taşından ateş/ Ve öpücüklerden insan! // Can yasası bu insanın/ Savaşlara yoksulluklara/ Vebinbir belaya karşın/ İlle de yaşayacaksın! // Us yasası bu insanın/ Suyu şavka döndürüp/ Düşü gerçeğe çevirip/ Düşmanı dost kılacaksın// Anayasası bu insanın/ Emekleyen çocuktan/ Uzayda koşana dek/ Yürürlükte her zaman". Pre-modern insandan post-insana keşke yasası olsa; yaşam sevinciyle, insan sevgisiyle üreterek, akılla, bilimle, adaletle, barışla buluşsa insanlık dedirtmez mi, bu şiirgünümüz insanına? Yücel'in *Dua Başlangıcı*'nı yazan, kendi deyişiyle "pre-modern" bir şair olduğu da unutulmamalı! Modern olmaya zorunludur da. Aydınlanmanın alt yapısını oluşturan hümanizma, insanı ve temel insansal değerleri her şeyin üstünde görmüştür. Yücel, "Elbette hümanizma beni etkilemiştir" der. Bununla birlikte "İnsana ilişkin ne varsa kabulüm/ Şu hümanistler hariç" (*Epigram*) deyişi de düşündürür. "Şu hümanistler", hangi hümanistlerdir? Can Yücel'in babası Hasan Ali Yücel, 1938-46 yılları arasında Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde çok yoğun ve kapsamlı eğitim-kültür hizmetleri gerçekleştirmiştir. "Türk Rönesansını gerçekleştirme çabasında olan ve Türk Hümanizmasını zenginleştiren insan" denir, Hasan Ali Yücel'e. Türkiye'de 'hümanist kültür' döneminin içinde yer alan, eğitime verdikleri önem ve çeviri alanındaki çalışmaları ile öne çıkan "Mavi Anadolu Hareketi" hümanistleri, bir başka deyişle "Türk kültürünün köklerini eski Yunan'da arayıp Türk Rönesansı yaratmayı amaçlayanlar" bir dönemde oldukça etkili olmuşlardır. Anadolu'daki hümanizma kapsamlı değerlendirildiğinde bu çalışmalar daha da önem kazanmıştır. Can Yücel'in Yunan mitolojisindeki ateş çalan kahraman Prometheus'un imgesini dönüştürerek yazdığı *Prometeus, Bir Hırsız* adlı şiirinde bu bağlamda ilginçtir. Çok bilinen bir mitosu, Gazi Mustafa Kemal ve 1923'te başlayan Cumhuriyet Aydınlanması ile bağdaştırarak Anadolu halkı için söylemiştir: "prometos, bir hırsız tanrıları soymuş, /ateşi çalmış yanar gazı, /sen misin purometos!.. / kafkas dağlarında bir kayaya çakılmış, / karaciğerine de iki kartal, / vur, allah vur!.. / mustafakemal'den önce, / ilk kemalistti kendisi, / belki de ilk siroz prometos". Değinmek gerekir ki Yücel, kendi deyişiyle "Türkiye'deki haksızlıklara, insan haklarından yoksunluğa ve sınıfsal hegemonyanın, Atatürk dönemi hariç, öteden beri varlığına itiraz eden" bir aydındır. Yücel'in "Şu hümanistler" diyerek kabul edemediği hümanistler "kimlerdir?"

sorusuna dönersek sözde demokratikleştirme ve yeni sömürgecilik için dolaylı gerekçe olarak hümanizmayı kullanan, insanı köleleştirme tasarımlarını yeni teknolojiler üzerinden sürdüren kapitalist modern sistemin hümanistleri akla gelir ki onlara kentsoylu demek yetersiz kalır. Uzayda koşma olasılıkları olan çipli trans-hümanistler ya da son aşamayı gerçekleştirmiş post-hümanistler pek gelmez akla! Meta-hümanizm ise artık insanın olmadığı sürece karşılık gelmekte.

Rengâhenk (1982)'te rengarenk başkaldırısını ahenkle dizelerine yansıtan Yücel, insanca yaşama hakkını bir türlü kazanamayan insanlık için yazdığı dizelerde "...Bi de insanca yaşama denen hak/ hele bir ayağa kalksın nasıl/ nasıl yer yerinden oynayacak/ Kopunca o kahkaha gıdıktan öleceksiniz/ nasıl aaçacak açacak/ Dünya kadar büyük olmasa da/ Ondan güzel bir çiçek" (*Şarlo'nun Lololololosu*) der. Dünya döndükçe şiiriyle terleyeceğini ve terleye terleye dünyayla birlikte eriyeceğini düşünerek "Şiir bir terlemedir/ Güneş güneş gözlerle// Ve böyle böyle şair/ Eriyip gider/ Dünya gibi tıpkı/ Döndükçe terleye terleye" (*Şiir-Şair-Dünya*) der. *Gökyokuş* (1984)'ta umutsuzluğu ironiyle yenmeye çalışır: "Hamlet'in tiradı başlamadan bitti: / Bundan böyle to be or not to be yerine/ Not to be not to be..." (*Türkiye'de Shakespeare*). Yazmakta olduğu zamanın koşullarıyla doğrudan duyurur şiiri, öyle ki: "Şiir bir çalar saattir/ Dakik/ Tam zamanında çalan/ Zırvasız/ ve zartasız zurtasız..." (*Çalakalem*). Dileyelim şiirin saati durmasın hiç! Zekice çalsın! Yapay zekâya bırakmasın en azından saati ayarlama ve kurma işini! Yücel'in *Canfeda* (1985)'da *Bir Resmin Karşısında* adlı şiirinde, Nâzım'a yazdığı dizeler de çarpıcıdır: "...Ölmekle silinir mi sandın, / Silinir mi bre hâyin, / insanları sevme suçun? *Sizmografi* adlı şiirinde ise "...dünya halkların omzu üstünde durur/ Kıpırdasın da gör!" der. Yücel, sürdürülmesi gereken bir savaşımdan da söz eder. "...Yeni bir insanlık yaratmak için, / Değişerek değiştirerek/ Sözcüklerin amansız gücüyle..." Kastettiği değişim ya da yeni insanlık için beslediği umutla sürdürülmesi gereken savaşım, insanın yarı bilgisayar-yarı insan olması, duygusuz bir robota dönüşmesi ya da çok geliştirilmiş teknolojilerle mutasyona uğratılması için değil; insanın haklarına ve özgürlüğüne değer bilisiyle sahip çıkabilmesi yolunda bir savaşım olsa gerek! Peki yeni bir insanlık nasıl yaratılacak? Sizmik dalgalarla mı, bizmik dalgalarla mı? İnsanların yaşayabileceği kıtaları yazarak mı? *İstirahat-i Kalp* adlı şiirinde "Afrika gibi bir kıta yazaydım/ Hiç durmaz öldürdüm..." der. Her şeye karşın ille de ölümsüzlük diyenlerden değil Yücel! İnsan için adaleti isteyenlerden...

"Benim için şiir, akıl ve heyecan meselesidir" diyen Yücel'in kast ettiği akıl, hangi akıldır, nasıl bir akıldır? Bu sorunun yanıtını bir şiirinde şöyle verir: "Akıl ki en incesi duyuların/ Açar evrenin camını" (*Kayıtlı/ Sevgi Duvarı*). Duyularımızla algıladığımız nesnelerin imgelerinin yanı sıra nesneler ile ilgili düşünme eyleminin dayandığı imgeler bilinçle dönüştürüldüğünde yaşadığımız dünyayla bir bütünleşme sağlanır. Şiir evreninde öznel algısı üzerinden kendisi, yaşantısı, dünyası hakkında özgürce

düşünebilme yetisine kavuşan bir zihin bir anda bilinçle kavrayarak “açar evrenin camını”. İmgenin ve sözcüğün duyum-us diyalektiğiyle nesne haline dönüştürülmesi ya da simgeleştirilmesi dilden dünyaya açılan somutiyeni bir bağıntıyı gösterme olanağı yaratır. Yücel, öznel ve toplumsal gerçekliği yaşantısının devinimiyle duyum-us diyalektiği içinde coşkun bir dille şiirine yansıtmıştır. Bütünsel varlığını şiiriyle somutlaştırarak dünyada görünür kılmıştır.

Can Yücel şiirlerinde *Çok Bi Çocuk* (1988) yanını da sergiler: “...Çok sabıkalı ama, çok çocuk bi çocuktun/ Hep o ihtiyarlamış çocuk bahçen içinde/ Ve hâlâ içerek...” *Gagalı Agalar*’ayazdığı şiirinde ise “Kalpleri yüz dolarlık dolarlar.../ İşin tuhafı onlar da kalplar...” der. Kripto para yoktur henüz, kalp para vardır değil mi, o zamanlar? Dijital paranın sessizce işleyişi henüz duyulmamıştır, evrenin ötesinden! İnsan, gerçekliği kavrama biçimiyle bütünsel bir varlıktır ve kendini değişen koşullara göreyenileyebilir. Yücel rasyonalizmin (akılcılığın) baskıcı sınırlarını da duyum-us (beden-zihin) diyalektiğiyle dilde aşmıştır ki onun bu tutumu kapitalist modernleşme sürecinde günümüz dünyasının sorunlarını kavrayış ve bu sorunlar karşısında kültürel bir irade gösterebilmek açısından da çok önemli bence. *Poetika (Tansık Gerçekçiliği)* adlı şiirinde özbilinciyle “İnsanım ben...Ve tanıgım/ Kendim olan o tansığa” der. Yücel, insan diliyle bütünleşmiş bir beden içinde var olurken insanlık gerçekliğini nesnelleştirir, toplumsal sesi kayda alır. Sözelimi, Güle Güle-Seslerin Sessizliği (1993) adlı kitabında, “Yıkadı beni anam/.../ Kelimelerle şiirlerle de yıkandım/ Temizim/ Ama siz Brecht’in dediğince/ Sermayeler değil, bre sermayedarlar/ O öve öve bitiremediğiniz detercanlarınızla/ Bi yıkana görün/ Kaybolup gidersiniz ortadan/ O kadar pis, o kadar mundarsınız ki” (Kontıra Reklam) diye gürlür. Tiyatroyla da içli dışlı olan Yücel, Brecht gibi yabancılaştırma efektini de şiirinde kullanır; yazdığının bir şiir olduğuna, şiir anlayışına ve somut durumlara dikkat çeker. Bu tutum diyalektik materyalizm felsefesiyle de ilişkilidir.

Can Yücel dünyada yitirdiği umudu şiirde aramış, şiiriyle ancak geleceğe güvenle bakabilmiştir: “Şiir bir umutsuzluktur/ Umutsuz olmayan adam şiir yazamaz/ Umutsuzluğun içinden bir umudu bulmaktır şiir/ Onu bulmak için yazıyorum ben de/ Bütün bu dünyada, deli olan bu dünyada/ Tek akıllılığı, uslanmayan akıllılığı anlamaktır şiir.” Coşkulu anlatımıyla bize gösterdiği de bu uslanmayan akli değil midir, Yücel’in? Otoriteye karşı gücünü dilinin yetkinliğiyle, Türkçeyi etkin bir biçimde kullanışıyla ve özgün söylemiyle gösterir. Sömürüye, baskıya ve zulme karşı emeğin direnişini içselleştirerek kapsayıcı kültür, politik bilinç, hümanist anlayış, inceltilmiş duyular, ironi ve uslanmayan akılla yapılandığı şiir, Yücel’in içsel ve diyalektik dilidir: “İnsanlığın üstüne bebek çış etmişçesine/ Bizim sosyalizm/ Bokunu çıkarıyor işin arasına/ Yaprakları bırakıp kirazları sayacağım derken/ Köklere kibrit suyu ekiyor/ belki de sanayiye fazla merakımızdan bu/ Çok hızla makinalaşmak

istiyoruz/ Yeşille doğayla evrenle dengeyi unutup/ Diyalek-dil'eboşveriyoruz/ Bu balta girmemiş ormanda dönüyor sınıf mücadelesi/ Özgürlük kadar hapis ağaçlar arasında/ Kardeşcesine düşmancasına ve yoldaşcasına" (*Ormancasına, Gül Güle-Seslerin Sessizliği*). Boş verilen "diyalek-dil" ise hem diyalektle (lehçeyle) halkın söylemini hem de diyalektik materyalist düşünceyi kapsarşiirinde. Rekabete dayalı kapitalist modern sistemin teknolojik gelişmelere dayanarak üretim düzenini değiştirmesinin ve dolayısıyla insanın yaşam biçiminin değişmesinin yarattığı yeni sorunlar üzerinde de düşündürür, Yücel.*Seslerin Sessizliğine Güle Güle*(1993) diyen Can Yücel,Cemal Süreya'nın "Folklor şiire düşman" başlıklı yazısına 'Folklor Şiire Yarardır' şiiriyle gönderme yapmıştır:"...Kayyagibiyem/ Ya da bir çığ diyem/ Ya da bir çağ/ Lorka gibi". Ve zamanı gelince dalından düşer meyve: "...Denizin ortasından yükselen bulutlarla/ Bir dolunayleyin/ Bir ayağın gökte/ Bir ayağın dal uçlarında/ Yeni bir meyva olgunlaşıyor olgunlaşmış/ Düşecek dalından ölümsüz ölüm" (II).

Can Yücel'in *Gezintiler*(1994) adlı yapıtındayışantının içinden şiirin kokusuyla Nâzım'ı çıkarır karşımıza: "Şiir kokoreç kokusudur/ Nâzım usulü mangaldan/ yarı kızarmış çeyrek ekmeğin içine döşersin/ Dize dize dizip/ Üstüne de bol kekik" (*Ağzım Sulandı*). Şiirin ne olduğunun sorgulanışı ise *Maaile* (1995)'de sürdürülür: "Şiir bir tanıktır/ Yaşadığımız bir cinayet davasında/ Görgü tanığı..."*Seke Seke* (1997)'de ise "...Şiir bir uğraştır/ Ama canhıraş bir uğraş" (*Tanım*) der. Küfür ile içli dışlı olmak ise vazgeçmediği bir özgürlüktür, Yücel'in.İstanbul ağzındaki argolarda görünür:"Bir osuruk ağacıym ben/ Yellendikçe şiirler açan". Şiirde hep nasıl gol atacağını peşinde olduğunu da söylemiş vedünya görüşünü yergiyle, taşlamayla, kendini de sorgulayıp deşen bir öznellik sergilemiştir. Belli bir söylemi ve sözcükleri bozarak, hece ve harf düzenini değiştirerek, yeni sözcükler yapılandırarak kimileyin diyalektle, kimileyin İstanbul ağzı konuşma diliyle söylemini biçimlendirmiştir. Yücel, dilin olanaklarının yanı sıra hem geleneksel hem de modern anlatım tekniklerinden yararlanarak özgün bir dil yapılandırmıştır. Birbiriyle uyumsuz olan, saçma (absürt) görünen, ama içinde yaşadığımız toplumda gözlemlenen ya da deneyimlenen durumları dilde yeniden biçimlendirmiştir.Yinelenip duran yerleşik sorunlara ironiyle, mizahi bir biçimle dikkat çekmiştir. Poetika'sında "Saf şiir olmaz! / Şiir dediğin mürekkeple yazılır!" der. Böyleceşiir sanatı üzerinden cinsiyet ayrımcılığı sorununu da çözmüş olur!Çünkü şiirin bir erkek tarafından bir kadına duyulan aşkla/tutkuyla yazılması gibi bir zorunluluk olmadığı şiirinden

anlaşılır. Yücel, insan haklarından ve ekolojik haklardan yana farkındalık yaratarak doğaya yapılan kötülükleri haykırır, *Alavara*(1999)'da: "...Biz altın istemiyoruz/ Altın gibi buğday başaklarımızı istiyoruz / Ay parçası pamuklarımızı istiyoruz / Masmavi denizimizi istiyoruz / Zehire hayır" (*Altına Hücum*). İklim değişikliğini dile getirirken yalnızca insanların değil, doğadaki tüm canlıların bu değişiklikten etkileneceğini söyler: "N'apıyorsun Ağustos böceği/ Daha Temmuzdayız/ Cır-cır-cır/ Zor çıkarsın sen Ağustos'a/ Ne bileceksin ama/ Ozon tabakasının delindiğini/ İklimin değiştiğini/ Temmuzun Ağustos'a karıştığını..." *Parça Parça*'da "...burnumda tüten toprak kokusudur Devrim!" (*Beş*) ve "...Methetmek gibi olmasın kendimi ama/ Yaşamım benim en güzel şiirim" (*Altı*) diyen Yücel için çaresiz dertlerin çaresi şudur:"Yaşamayı ölecek kadar sevmek!"(*Doktor*). Datça'da yazdığı *Vasiyet* adlı şiirinde "...Dediğim gibi beni Datça'ya gömün/ Şu deniz gören mezarlığın orda, / Define diye değerlerse ama, karışmam ona!" der, gülümsetir bizi acı acı. *Mekânım Datça Olsun* (1999) adlı yapıtında,"Bu Datça'da/ Bu uzak zürafasında Anadolu'nun/ Filizkıran fırtınası esiyor/ Eşzamanda İstanbul'da, Gaziosmanpaşa'da/ Dal gibi Aleviler kırılıyor/ İşte bu vatanla milletin/ Bölünmez bütünlüğüdür" der. Uyumsuz (absürt) ve taşkın diliyle bir yandan tarihe not düşerken bir yandan okurunda farkındalık yaratır. 12 Ağustos1999'datüm sevenleri için öncü bir sarsıntıyla "ölümsüz ölüme" yürüyen Yücel'inDatça'daki sonsuz maviye bakarken çağırdığı türküsessizlikte duyulur:"...susarmışız öyle, bir sakın derenin/ içindeymişik, yeşilmişik, sazmışık". Onunşiiri filizkıran fırtınalarına ve insansızlığa karşınDatça'nın bitek toprağında açmaya devam eder:"Sevda, Aşk ve Tazelik/ Ve zeytinlerden ve yaşamaktan/ Başka bişeyi olmayanların yeri"nde (*Hıdrellez/ Canfeda*).Şairin "ölüm tarafından asla asimile" edilemeyeceği bir gerçektir! Nasıl ki "ağaç kuşa kuş ağaca kayıtlı" ise, Yücel'de Datça'da badem çiçekleriyle ağacın düşlerineyapraklar içre,şiir içre insan olarak kayıtlıdır.

“Dil” denince öncelikle ağzın içindeki organ akla gelir; daha sonra da konuşma ve anlaşma aracı olarak dil. Dil denen organa benzediği için olsa gerek araç ve gereçlerdeki oynak parçaya da dil demişiz. Aynı anlayışla, denizin içine uzanmış kara parçasına dacoğrafyada dil denmiş. Konuşma ve anlaşma aracı ola dilin Osmanlıcadaki karşılığı “lisan” ise Arapça kökenli. SevanNişanyan’ın *Sözlerin Soyağacı* (2009) adlı kökenbilim sözlüğünden öğrendiğimize göre “lisan”a Akad dilinde *lišanu*, İbranicede *laşon*, Aramcadaleşanadeniyormuş. Fransızcada da “dil” karşılığı olarak Latince *lingua*’dan kaynaklanan *langue*(ok. lang) ve *langage*(ok. langaj) kelimeleri kullanıldığına göre kelime benzerliği açısından ilginç bir yakınlık söz konusu! Farsçadan Osmanlıcaya geçen “dil” ise “yürek, gönül, kalp” anlamlarına geliyor.

“Dilde gezinti” denince de ilk akla gelen “denizin içine uzanmış kara parçasında” yapılan gezinti olsa gerek. Nihavent makamındaki şarkısında ne diyordu besteci Osman Nihat Akın: “Yine bu yıl ada sensiz içime hiç sinmedi/Dilde yalnız dolaştım göz yaşlarım dinmedi”. Güftedeki söz konusu ada Büyükada, dil de, adanın “Dil” diye özel isim olarak anılan ünlü gezinti yeri. Şarkının besteleniş nedenini merak edenler olabileceği için bir açıklama yapmakta yarar var: Şarkı ayrı düşülmüş ya da yitirilmiş bir sevgili için bestelenmiş izlenimi yaratıyorsa da bu konuda anlatılanlara göre besteleniş hikâyesi hiç de öyle değil. Büyükbabası Ahmet Rasim gibi besteci ve yazar olan Osman Nihat Akın ile tarihçi Ahmet Refik Altınay yakın arkadaşmışlar. Yazlığa gittikleri Büyükada’da buluşup Dil’de birlikte gezinti yapar söyleşirlermiş. Osman Nihat bu şarkıyı Altınay’ın ölümü üzerine bestelemiş...

Coğrafi dil söz konusu olunca çağrışım yaptım; İstanbul suriçi semtlerinden Langa’yı hatırladım. 1800’lerde tümüyle kuruyup yok olduğu bilinen Bayrampaşa (Lykos) Deresi İstanbul kara surlarının Topkapı ile Edirnekapı arasındaki Sulukule mevkiinden suriçine girip, günümüzde Vatan Caddesi’nin bulunduğu yerden geçip Aksaray’da bir dirsek yaparak Yenikapı yakınında denize dökülürmüş. Çok eski dönemlerde, taşıyıp getirdiği alüvyonlardan surun iç tarafında birikenler verimli bir toprak, surun dış tarafında birikenler de Marmara Denizi’ne doğru uzanan bir “dil” oluşturmuşlar. Burası Bizans döneminde Langa diye anılmış. Sonradan da aynı adla anılan bu bölgede ferahlık veren ve sonsuz bir yeşillik içinde alçak gönüllü bostancı evlerinin ve gözleri bağlı bostan beygirlerinin gücüyle çalışan bostan dolaplarının yer aldığı Langa Bostanları vardı. 8-10 yıl kadar önce, son gördüğümde bostanların yerinde otobüs garajlarından, küçük sanayi işliklerinden, depolardan oluşan iç karartıcı ve pejmürde bir yığın vardı! Şimdi ne durumdadır bilmiyorum. Buraya verilen “Langa” adının ne anlama geldiğini, nereden kaynaklandığını hep merak etmişimdir. Bazı kaynaklarda buranın adının “yeşil” anlamına gelen “vlanga”dan bozma olduğu ama bunu doğrulayan kaynaklara rastlanmadığı bilgisi var. Bana sorarsanız Langa adı İtalyanca “dil” demek olan “langue”den geliyor. Bilindiği gibi, birçok denizcilik terimi İtalyaca kaynaklıdır.

(32)

Langa semtinde de denize doğru uzanan bir “dil” söz konusudur. Gerçi “langa”nın İtalyancadan gelmiş olabileceğini doğrulayan bir kaynağa da rastlamadım!

Bir de çocukluğumda yumurta, un ve kabartma tozu ya da karbonat kullanılarak yapılan ve sonradan üzerine toz şeker ya da şerbet dökülen “lalanga” denen bir tatlıyı hatırlıyorum. Dile mi benzerdi, hatırlayamıyorum.

Sözü fazla uzatmadan gelelim asıl konuya: Yazıların ya da değinmelerin konusu olan “dil” ise insanlar arasında iletişimi sağlayan, konuşma ya da anlaşma, anlatma, anlatım aracı olarak dil.

“Geziti”ye gelince: “Gezinmek”fiilinden gelen “gezinti” ise şöyle tanımlanıyor: “Hava değiştirmek, hava almak için yakın bir çevrede gezip dolaşmak, tenezzüh./Kale duvarlarının iç tarafında, kuleleri birbirine bağlayan dar yol./Evlerde, odaların açıldığı aralık, sofa, koridor./Bir çalgı ile belli bir parça çalmaksızın ezgiler çıkarma işi; bir çeşit taksim.” (Yeri gelmişken; gezmek’ten “gezenti” ve “gezegen” yapıldığına göre “durduğu yerde duramayan ya da yerinde duramayan” için de gezinmek’ten “gezinen” diyebilir miyiz acaba?)

Uzun sözün kısası; bu yazılara ya da değinmelere konu olan “dil” ve “dilde gezinti” kelimelerle, söylemlerle, söyleyişlerle ilgili “dil” olacak.

Moderatör

Daha önce de yazıp değinmiştik; “moderatör” yerine “kolaylaştırıcı” denmesi bizce uygun düşmüyor. Fransızcadan dilimize geçmiş bir kelimemoderatör (moderateur/İng. moderator). Fransızca sözlükte tanımlaması şöyle: “Etkinliği ya da eylemi,etkilemeleri ya da yönlendirmeleri ile aşırı olanı dizginlemeye, karşıt olanları uzlaştırmaya yönelen/yarayan kimse ya da nesne”. Fransızca-Türkçe sözlüklere bakarsanız Türkçe karşılıkları ise şöyle: Arabulucu, başkan, ılımlayıcı, yavaşlatıcı, yatıştırıcı, ayar veren (ayarlayıcı), dindirici (yavaşlatan). Buradan da anlaşılacağı gibi “moderatör” birçok alanda kullanılıyor. Söz gelişiminde bir düzeneğin işleyişini ayarlayan ya da yavaşlatan makinaya da “moderatör” deniyor. Bizim konumuz konuşma ya da sözle ilgili alandaki “moderatör”; ikili ya da çoklu bir söyleşide, bir açık oturumda konuşmacıya ya da konuşmacılara soru yönelten, söz veren, gerektiğinde açıklama yapan “yönetici” durumundaki kimse. Geniş anlamda söyleşiyi “kolaylaştırdığı” söylenebilir ama “kolaylaştırıcı” dendiğinde ilk anda böyle bir çağrışım yapmıyor. Sanki konuşan ya da konuşanlar zor konuşuyormuş da dillerini çözen biriymişgibi bir izlenim uyandırıyor “kolaylaştırıcı” sözü. Önerilerimiz ise şunlar: sözgüder, sözmen, sözverici, sözgen, sözaçar, yönetken... (Ayrıca, “her derde deva” ve “ne ararsan bulunur” internette de “moderatör” konusunda fazlasıyla bilgi bulunduğunu belirtelim.)

Mesela Örneğin

Belki siz de farkındasınız; “mesela örneğin” deyişi oldukça yaygınlaştı. Aynı anlama gelen iki kelimeyi art arda kullanmaya genel olarak “artıklama” deniyor. Ne var ki “artıklamak” başka bir anlamda kullanılıyor: “Artık yiyecek bırakmak”. Bu nedenle “artıklama” yerine “artıklayım” denmesi daha uygun düşüyor. İkilemelere genel olarak “söz uzatımı” ya da “pleonazm” da deniyor.“Pleonazm” Eski Yunancada “aşırı olmak” anlamına gelen “pleonasmus”tan Latinceye, oradan da Fransızcaya geçmiş. “Fransızca pleonazm

(33)

(pléonasme) şöyle tanımlanıyor: “Anlam bakımından aynı ise kullanıldığında fazlalık yaratan/oluşturan kelime. Öte yandan, fazlalık kelime anlatıma güçlülük ve incelik katar. Pleonazm “eksilti” karşıtıdır.”Fransızca-Türkçe sözlüklerde “pleonazm” şöyle açıklanıyor: “Kelime tekrarı; haşiv, itnap,tekrir.” Haşiv, itnap, tekrar nedir dersiniz Mustafa Nihat Özön’ün*Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*’ündetanımları şöyle:

Haşiv (Haşv): (A.) Fazla, gereksiz söz./ (Ed.) Dolma, doldurmaca söz. Eskiden *haşv-i melih*, *haşv-i müfsit* diye birincisi pek o kadar kötü olmayan iki çeşit haşiv sayılırdı.

Itnap (A.): Sözü ip gibi çekip uzatma. Fazla sözlerle konuyu uzatma...

Tekrir (A.): Bir daha yapma veya söyleme. Tekrarlama...

Bu tanımlara göre “mesela örneğin”, “atlı süvari” gibi deyişler tekrare uygun düşüyor. Türkçede “ikileme” denen bu tür deyişler konusunda dilbilimci Ömer Demircan’ın kapsamlı incelemeleri olduğunu da hatırlatmakta yarar var. Dahası Demircan “ikileme, bir sözcüğü ya kendisi ile (kara kara, git git), ya da bir başka sözcükle (kara kuru, git gel) ikileyen bir işlem olarak tanımlanır.” diye *Yeniden Türk Dili Dergisi*’nde de yazmıştı. (Bu konuda ikileme, ikili, ikizleşme, ikizleme, yansılama, tekrar, yinelem gibi terimler de kullanılıyor.)

Bana kalırsa “mesela örneğin” diyenler verdikleri örneği biraz da pekiştirmek, öne çıkarmak gayretiyle böyle söylüyorlar sanki!

Osmanlingce

İsrail-İran çatışmasının yeniden alevlendiği şu sıralarda (Haziran 2025) Yakın Doğu’nun durumu söz konusu olduğunda çok kullanılan “dizayn etmek” deyişi İngilizce-Türkçe birlikteliğiyle oluşan bir deyiş. Başka bir deyişle; “dizayn etmek” İngilizce kelimenin okunuşunu Türkçe yazıp yanına da Türkçe bir fiil getirmekle oluşturuluyor. “Dizayn etmek” ne anlama geliyor? İngilizce-Türkçe sözlükte “design/dizayn” karşılığı şöyle: “Tasarı, örnek, plan, model/Modeller ya da örnekler yapma sanatı/Düzenleniş biçimi, model/Desen, motif.” İngilizce fiil olarak “disign” karşılığı/tanımı da Türkçede şöyle: “Tasarlamak, çizmek, biçimlemek, planını yapmak/Belli bir amaç veya kullanım için geliştirmek.” Biz “dizayn etmek” yerine “tasarlamak, çizmek, biçimlemek, biçimlendirmek, biçim vermek, yeniden düzenlemek, düzene koymak/sokmak” desek olmuyor mu? Dahası Osmanlıca da olsa “nizam, tertip” gibi kelimeleri kullansak daha iyi değil mi? Sıradan bir vatandaş için “dizayn etmek” deyişi neyi anlatır?

Bir yandangünümüz Osmanlıca tutkunları, öte yandan zahmete girmeyen, kolaya kaçan İngilizce meraklıları Türkçeyi melez bir dil durumuna düşürmekte. Bu melez dil yazılı basın yanı sıra televizyon kanalları aracılığıyla da toplumumuza benimsetilme yolunda. Dile özen göstermeyen yazarlar ya da konuşmacılar, çoğunlukla da siyasetçiler bu melezleştirme değirmenine su taşıyor. Hiç ummadığınız bir yazar, bir konuşmacı, bir siyasetçi bir de bakıyorsunuz Osmanlıca ya da İngilizce bir kelime kullanmış. Televizyon kanallarındaki izlence adlarının birçoğu da öyle; Türkçe bir kelime ile Osmanlıca ya da Osmanlıca ile İngilizce bir kelime yan yana gelmiş. Söz gelişi; TRT 1’in “*Tabii Orijinal dizisi*” adlı izlencesi ilginç örneklerden biri: İzlencenin adı olan tabii (Arapça), orijinal (Fransızca), dizi (Türkçe)!Bu gidişle anadilimiz Türkçe giderek “osmanlingce”, “televosmanlıca” ya da “newosmanlıca” haline gelecek!

Osmanlıca, Türkçe, İngilizce karışımı bir deyiş örnek vermek gerektiğinde insanın elinde olmadan “mesela örneğin” demek geliyor içinden.

(34)

NURAY GÖK AKSAMAZ'IN YAZIN EVRENİNDEN BAKIŞLA İNSANLIĞIN TEKNO VE DİJİTAL GELECEĞİ

FERHAT ÖZEN

“Bilim, bilim için; teknoloji, teknoloji içindir. Aslında ise, bilim de teknoloji de dijital oligarşi içindir” algısı, olguya **dönüşerek**, insanlığın en önemli ‘değişim’ dinamiklerinden biri olmuş görünüyor. Bu bağlamda, FERHAT ÖZEN **Nuray Gök Aksamaz (NGA)**’la, bir çağ sorunsalı olan dijitalleşme ve yapay zeka üzerinden, bunun post – hümanist etkileşimlerinin ve teknolojik eksen kaymasını konuştuk. Büyük insanlık, insan odaklı bakış açısından, teknoloji odaklı bir anlayışa sürüklenişini engelleyebilecek mi? Bu varoluşsal soruyla birlikte, NGA’ya, tümel olarak kaygı duyulan insanlığın teknove dijital geleceğini de konuştuk

Ferhat Özen

NURAY GÖK AKSAMAZ'IN YAZIN EVRENİNDEN BAKIŞLA İNSANLIĞIN TEKNO VE DİJİTAL GELECEĞİ...

Ferhat Özen: Sizin kimya mühendisi, eğitimci ve felsefeci olduğunuzu biliyoruz. Uzun yıllar kimya öğretmenliği yaptınız. Oysa siz, yazar olmayı daha dokuz yaşında kafanıza koymuşsunuz. Şiir başta olmak üzere düzyazının da hemen her türünde ürünleriniz var. Türkçe- edebiyat okumayı neden düşünmediniz? Sizi Fen Bilimlerine ve Kimya’ya çeken ne oldu?

Nuray Gök Aksamaz: Hayatımı kazanabileceğim bir meslek seçiminde önceliğim kimya mühendisliği olmuştur. Lise yıllarımda eğitimde dayatılan programlar nedeniyle Türk Dili ve Edebiyatı dersleri öğretmenliği bana pek çekici görünmemişti. Kendi seçimlerimi kendim yaparak okumak ve yazmak bence daha güzeldi. Bilimsel bir temel atmak da önemli göründü. Koşullar uygun olsaydı, sözcğelim bir reaktör tasarlamak, üretimde etkin rol almak ya da bir fabrika kurmak

da çok güzel olabilirdi. Belirttiğiniz gibi önce eğitim kurumlarında sonra fabrikalarda çalışarak hayatımı kazandım. Kurumsal alanlardaki konumumda kalite yönetimi benimsediğim bir alan oldu. Özel yaşantımda ise tiyatro, müzik, şiir ve felsefeyle hayat buldum. Yazmayı ve farklı alanlardaki araştırmalarımı da meslek yaşantıma koşut olarak sürdürdüm.

FÖ: **“Değişen İklim Dönüşen İnsan”** (2021) adlı kitabınızdaki (alt okumasında, **“Çanlar senin için çalıyor, ey büyük insanlık, duymuyor musun?”** dediğiniz) okurda farkındalık oluşturan yazılara çok emek vermiş olduğunuz anlaşılıyor. Aynı zamanda güncel siyasete toplumsal sorumlulukla erken uyarı ve çözüm önerileri getiren yazılar bunlar. Sizce bugün, küresel kapitalizm, emeğin sömürülmesinden daha vahşi bir sömürü mü uyguluyor, doğaya, dili olmayan canlı yaşama? Ne dersiniz? Soğuk Savaşın bitişi sonrasında demek istiyorum.

NGA: Geç kapitalizmin bilişim teknolojileri alt yapısıyla ördüğü yeni ağlar ve çokuluslu şirketlerin organizasyonları üzerinden kendini farklı biçimlerde gösterdiği görüldü, son dönemde. Bilişim Devrimi ise Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Soğuk Savaşın bit işi sonrası, hızlanan küreselleşme sürecinin dayanağı oldu. Gelişmiş ülkelerde siber-fiziksel sistemlerin yardımıyla akıllı bileşenlerin yapılandırılması, yapay zekâ, robotlar vb. ile üretim sistemlerinin otomasyonu da gerçekleşti. Evet, 2000’li yıllarda bilgisayar ve internet sayesinde bilgiye erişim ve iletişimimiz çok kolaylaşıp hızlandı. Sosyal medyayı da kullandık, paylaşımlarımızda ve kendimizi ifade etmede. Sonra bir de baktık ki kapitalist modernleşme sürecinde sisteme entegre olmuş veri üreticisi, hatta dijital içerik üreticisi olmuşuz! Endüstri sonrası bir toplumda yaşamasak da “postmodern sermaye” ile bir ilişkimiz olmasa da metaverse’de arsalar almasak da avatarımız ya da akıllı gözlüklerimiz olmasa da dijital şiir yazmasak da yapay zekâyla birlikte metin kurgulamasak da bilgisayar ve akıllı telefonumuzla sanal bir gerçekliğin de içindeyiz, hangi konumda olursak olalım. İnsanlığın neredeyse tüm verileri büyük bir sisteme kayıtlı ve yapay zekâ programlar dahilinde kullanabiliyor! Bizler de yaşamlarımız giderek dijitalleşirken ve veri üreticisi konumunda nesneleşirken sisteme bir şekilde bağlanmış oluyoruz. Teknolojinin insanlara dünya ile bağ kurmak için daha yapıcı yollar sağlarken aynı zamanda bir baskı aracı işlevini de görmekte olduğunu algılıyoruz. Tekno-kültürle, kültürel çevremiz yeniden üretilirken manevi kültürün alanı giderek daraltılıyor. Bir yandan da **siber teknolojiler en büyük gösterisini savaş alanlarında** yapıyor. Endüstriyel gelişimini tamamlamamış az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler hammadde, enerji, ucuz emek kaynağı ve geniş pazar alanı ya da deneme alanı gibi görülüyor. Bir yandan kaynaklar ve gıda üretimi üzerindeki baskı da artıyor. Dünyadaki yaşamın sürdürülebilirliği tartışılırken baskılar, savaşlar ve adaletsiz uygulamalar da sürdürülüyor bir yandan. Yeni teknolojilerin hangi amaçlarla nasıl kullanılacağını ve pazar alanlarını belirleyen ise her zaman ekonomi-politik... Sözgelimi araştırmacı, yazar **Arthur Kroker**, siberetik ekonomi-politiğin

mantığının en çok da yoksulları, görünmeyenleri ve zayıfları derinden etkileyen bugünkü sömürgeciliğin altında yatan dili oluşturduğunu vurguluyor. **Data Trash (Bilgi Çöplüğü)** adlı kitabında, çağdaş toplumun yeni egemen sınıfının **sanal sınıf** (virtualclass) olduğunu iddia ediyor. **Kroker**, “Sanal sınıf, açık ekonomik çıkarları doğrultusunda kamusal düzenlemelerde tekno-kültürün kaçınılmazlığını vurgulayan yeni bir küresel sınıf. Tahakküm ağı, post-endüstriyel toplumlardaki psikolojik baskı ve toplumsal sindirmeden dünyanın geri kalanındaki siyasi baskıya ve ekonomik krize kadar uzanıyor. **Sanal sınıf**, yeni medyanın ekonomi-politiğinin hem nesnesi hem de öznesi ve **Heidegger**’in bir zamanlar ‘**tamamlanmış nihilizmin kültürü**’ olarak tanımladığı, **insan-sonrası** (posthuman) çağa eşlik ederken, üstlendiği büyük tarihi rolünün farkında bile değil,” diyor. Sosyolog **Daniel Bell** ise bizim henüz bilgisayarla tanışmadığımız 1973 yılında “Toplumsal Gelecek Üzerine Deneme” adlı makalesinde 30-50 sene içinde endüstri sonrası toplum (the post industrial society) olarak tanımladığı toplumsal yapılanmanın oluşacağını dile getirmişti. **Bell**, bu durumun **üretim araçlarının mülkiyetlerine dayanan sınıf savaşımını daha az önemli hale getirdiğini** de vurgularken toplumdaki en güçlü grup olarak devletteki teknokratik elitlerden söz ediyordu. Bizler, emeğin sömürsü de bir yandan devam ederken, madenler üzerinden kaynak sömürsünün yanı sıra şu ya da bu nedenle sürdürülen savaş ve çatışmaların da her türü yaşamı kırıp geçirmekte olduğunu görüyoruz. **İklim değişikliği, siber güvenlik ve sağlık riskleri** de gündemdeyken yeni sömürgecilikten, yeni teknolojilerin öncelikle sergilendiği savaşlardan, siber saldırılar ve siber suçlardan kimler besleniyor dersiniz?

SİBER SUÇLAR VE SALDIRILAR ÇAĞI

FÖ: Teknolojinin yedi başlı bir canavar olup sanata meydan okuyuşuna karşı dirençli duruşunuzu, “**Sappho’dan, Homeros’dan, Yunus’dan** bu yana sanatın, şiirin kutsal varoluşuna benzetmişim bir yazımda, anımsayacağınız üzere. Her gün yeni bir özelliğiyle; **akıllı makine, yapay zekâ, robotlar, Frankenstein**’ın canavarı benzeri korku veren **yapay insan** ya da **insansı uygulamalar** karşısında, fantastik bir roman kahramanı gibi kendinizi yalnız duyumsadığınız oldu mu?

NGA: Teknolojik gelişmelere karşı bir duruş pek mümkün olmamakla beraber **bilim-teknoloji ve sermaye işbirliğiyle geliştirilen yeni teknolojilerin “teknolojik determinizm” dayatmasıyla hayatımızı tamamen kontrol altına alınışına**, teknolojilerin üretim alanlarının dışında güdülerek dünyanın adaletsiz olarak değiştiriliş biçimine, sanatın teknolojinin egemenliği altına girmesine karşı bir duruşu gerekli görüyorum. İnsanın kendine gerçeklik kazandırmasını sağlayacak duyumlarını sürekli olarak sanal gerçeklik evrenine aktarmasının **zihnin yabancılaşmasının üst düzeyde yaratacak olması da bende kaygı yaratmakta. Siber akıllı nesnelerin özneyi teslim alarak üzerinde baskı kurabileceğini, neredeyse köleleştirebileceğini yakın dönemde algıladık.**

Doğrusu yerde, gökte güzel sesler ve düşünceler de benimleyken kendimi yalnız hissetmedim. Hele sanatın bağrında sözünü ettiğiniz türde fantastik bir yalnızlıktan onur da duyarım. **Ancak, insanın yapay bir gerçekliğin, bir olasılıkla da gelecekte yapay zihinlerin nesnesi olarak yaşamasının etkileri hakkında kaygılarım giderek artıyor. İnsanlığın özgürlükten vazgeçerek kendi yapılandığı teknolojik gücün egemenliği altına girmeyi ve bilincini devretmeyi göze alması düşündürücü.** Güç istenciyle de olsa, ölümsüzlük adına da olsa insanlığın geleceğini tehdit eden bir durum var ortada. Dünya ile ilişki biçimimiz değişirken zihinsel ya da bilişsel kapasitemiz artsa da bir daha sanatla özgürleşme olanağı bulamama düşüncesi de bende kaygı yaratıyor. Evet, insanların bilgisayarlaşmasıyla başlayan süreç eğer insan sonrası (post-human) ile son bulursa pek çok sorun sona erecektir(!) Böylece **Bergerci** anlamda “şeyleşme”, **insansız bir dünyada gerçek olursa artık ne yalnızlıktan ne de yabancılaşmadan söz açılabilir!** Ancak bu kez de insansılaştıran robotların hak arayışları başlayabilir!

YABANCILAŞMA DUYGUSUNU YENMEK İÇİN SANAT ZORUNLU

FÖ:John Fowles, ‘kendini yakalamak’tansöz eder. Çoklu kanalların, dijital ağların anaforuna kapıldığınızda, kendinizi yeniden yakalamak istediğiniz oluyor mu? İçeride kapanışı, günümüz aydınının özel hapishanesi olarak mı anlıyorsunuz? **Entelektüel bir sürgün olarak mı duyumsuyorsunuz yoksa kendinizi?**

NGA: Dijital ortamda araştırma yapmayı, okumayı seviyorum, neyse ki anafora kapılmıyorum. Kendimi kolaylıkla yakalıyorum, belki şiir yazmayı sürdürmem sayesinde! Bir sanatçının ya da yazarın zaman zaman içeride kapanışını da zorunluluk olarak algılıyorum, tutsaklık olarak düşünmüyorum bu durumu. Öte yandan toplumun hemen her kesimiyle yüz yüze iletişim içinde olmayı da seviyorum. Doğup büyüdüğüm, yaşamayı sürdürdüğüm İstanbul’da kültürel dokudaki değişimler kendimi zaman zaman kaybolmuş ya da bir yabancı gibi hissetmeme neden olmuyor da değil. Yaşayan doğada entelektüel bir sürgün olmak ise o kadar kötü bir durum değil bence. İnsanın emeğine ve topluma yabancılaşması daha kötü. Öte yandan, sanatsal üretim için yabancılaşma duygusunu hem yaşamak hem de bu duyguyu yenmek zorunlu.

FÖ:“Değişen İklim, Dönüşen İnsan”daki kimi belirlemelerin tohumları, “**Şiir Tasarımı ve Süreçler**” (2005) başlıklı yapıtınızda da var. Bazılarının umursamadığı, dahası “belki iyi olur” diye baktığı, gerçekte ise felaketlerin mayalandığı bir süreci belirliyorsunuz. “İletişim teknolojisiyle yaratılan **sanal doğanın yanı sıra genetik mühendisliği biyoteknolojisi de önce tarım ürünlerini, sonra diğer canlıları değiştirme ve başka bir doğa yaratma yolundadır**” (2005: 80) diyorsunuz. Kara ütopya gibi bir karabasan öngörüyorsunuz. Hem de çok uzak bir gelecekte değil. Öyle mi?

NGA: Bu alanda yayımlanan daha önceki bir çalışmamı, “**Güdümlü Teknolojinin Devrimleri**” başlıklı denememi de anımsattınız bana (Sorun Polemik, 2003). Yine **asıl sorunun teknoloji değil, teknolojinin güdülme biçimi** olduğuna değinmiş, şöyle bitirmişim yazımı: “Yeni Dünya Düzeni evrenin genlerinin hem yatay hem de düşey transferi ile mi gerçekleşecek? Tarihi, kültürel ve insani değerlerin bombardımanı ve yağmalanması, insanın hücrelerine dek sömürüsü ve sonunda ikame edilmesi projesi ile mi karşı karşıyayız? **Anlaşılan o ki kötüye kullanılan bilim-teknoloji ile sermaye arasındaki işbirliği büyük bir tehdit oluşturmakta.** Bilim, sanat ve felsefe alanlarındaki birikimi dışlayarak uygarlığı teknolojik üstünlüğe ve sermayeye eşitlemek, bir politika ve yol haritası belirlemeden gelişmelerin ardında sürüklenmek büyük kayıplara yol açacakmış gibi görünüyor.” Çok uluslu şirketlerin ve belirli bir sınıfın çıkarları doğrultusunda yönlendirilen tekno-bilimin karşısında dünyada hangi bağlamda bir ekonomipolitik ve felsefe ile nasıl bir denge sağlanabileceği konusunda geleceğin disiplinler arası çalışmalarının çok önemli olduğu anlaşıyor. Bilimin teknolojiyle güdülen ekonomik çıkarların ve kötü politikaların ekseninden ayrılması mümkün mü? Fizikçi **Heisenberg**’in 1950’de “**Ulusları bilim birleştirir**” başlıklı yazısında **dünyamızın içinde olduğu tehlikelere dikkat çekişi** de aklıma geldi şimdi. “**Bilimin birçok dallar halinde ilerlemesi ile insanların yaşaması ve ölmesinin pek küçük azınlıkların elinde olacağı yeni bir aşamaya yaklaşmaktayız**” diyordu. Bilimin buluşlarını böylesi kişilerin ellerine bırakanlara **Schiller**’in şu dizeleriyle sesleniyordu: “Ey gök meşalesini / Ebedi körlere bırakan siz gafiller / Yaptığınız yanınıza kalmayacak...” Bilimsel çalışmalar bir biçimde sürdürülecek elbette, ama biyoteknoloji alanındaki gelişmelerin merceğinden bakışla **insan hakları, ekolojik haklar vb. mutlaka gözetilmeli.**

UYGARLIĞIMIZIN SONUNDA MIYIZ?

F.Ö: Teknolojik gelişmelerin yapay zekâya vardığı, varabileceği başka bir uygarlık için manifesto denebilecek derinlikte yazılarınız ve bunlara gönderme şiirleriniz var. Bu bir doğru okuma mıdır? Ve sizce başka bir uygarlık mümkün mü?

NGA: Evet, doğru bir okumadır. Sorun şu ki yeni teknolojiler, insanın kültürel çevresini üretim ve yaşam alanlarının dışında biçimlendiriyor. Artırılmış ve sanal gerçeklikle istencin yetiler üzerindeki egemenliğini sürekli olarak yitireceği bir duruma sürüklenme riskimiz var. Yapay zekâ (YZ/AI) ise farklı alanlardaki olumlu ve olumsuz kullanımlarıyla gündeme geliyor. Yeni yazılımlar teknolojiyle farklı alanlara yönlendirilirken yapay zekâ ile işbirliği de yaygınlaşıyor. Yapay zekânın günümüz sektörlerini önemli ölçüde etkileyeceği de anlaşıyor. **Dijital uçurumlarla toplumsal eşitsizliklerin daha da artacağı belirli.** Otomasyona dayalı üretimde, bilimsel ve akademik çalışmalarda, mimarlıkta, basın-yayın ve medya sektöründe, özellikle görselin öne çıktığı sanat dallarında yapay zekâ ile çalışmak gündemdeyken öykü, roman gibi yazın türlerinde de yapay zekâya

başvuranlar var. Günümüzde dil modelleriyle çeviri ve kurgusal metin yapılandırması yapay zekâ tarafından önemli ölçüde yapılabilir. Edebiyatta bağlantılı ve etkileşimli kurgular, siber metinler, etkileşimli öykülerle sürecin bir tür deneysel edebiyat üzerinden dijital ortamda gelişeceği de görünüyor. Ayrıca, sosyolog **Ulrich Beck**'in kuramıyla bilinen bir kavram olarak “**risk toplumu**”nda ortaya çıkan bir problem olarak **bilgi kirlenmesinden** çok söz edilmişti. **Sanatın kirliliğinden de söz edilebilir artık, metalaşmasının, kısaca şeyleşmesinin yanı sıra.** Kriterlere dayalı olarak ölçümleme, raporlama, biçimlendirme yapabilen yapay zekâ, ayrıca insanın sorun çözme ve akıl yürütmesini taklit etmek üzere de programlanmakta. **Kitlesel tekno-kültür ise bir yandan insanı üretim ilişkilerinden, dış gerçeklikten, doğadan ve sanatın hakikatinden koparıyor; bir yandan da nesneleştirerek veri aktarıcısı durumuna indiriyor.** Dijital kültür, yalnız post-endüstriyel (endüstri sonrası) toplumların değil, endüstrileşme ve modernleşme süreci devam eden toplumların da kültürel çevresini yapılandırırken yakın geleceğin siber kültürünü de karakterize etmekte. Siber kültürün temel yapı taşlarını ise zaman ve mekândan bağımsız olma, küresel ölçekte bir ağ ortamının varlığı, tüm iletişim biçimlerinin bir teknoloji dili oluşturması gibi özellikler oluşturmakta. Günümüzde gerçek yaşamın kimi etkinlikleri sanal evrende ya da sosyal medyada kendini ifade edebilmek için kurgulanırken kültür-sanat etkinlikleri de benzer bir durum olarak dijital ortama taşıyor. Siber fiziksel sistemler ve diğer gelişmiş teknolojiler insanın tamamen denetim altına alınarak özgürlüğünü, mahremiyetini ve yaşantısını yitirme riskini ve fırsat eşitsizliklerini artırırken siber güvenliğin nasıl sağlanacağı da kuşku. Zihnin işleyişi ya da beynin çalışmasıyla ilgili kimi sorulara bilimsel yanıtlar aranmaya devam edilecektir kuşkusuz. Yapay zekâ iyi amaçlarla, sözgelimi sağlık alanında insan hakları gözetilerek kullanılırsa kimi sorunların çözülebileceği de belirli. **Öte yandan yapay sinir ağları üzerinden derin öğrenme (deeplearning) işlevi kötü amaçlarla kullanılırsa insanlığı tehdit de edebilir.** Bugün için yapay zekâyı yaptığı olumsuz bir iş ya da verdiği zarardan sorumlu tutabilmek için hukuki bir alt yapı yok. Çünkü yapay zekânın bilinci ve kişiliği yok! Özgürlüğün, etiğin, hukuğun tanımsız olduğu; kişi haklarının nerede başlayıp nerede biteceği belirsiz olan, pek çok şeyi deneyimleyebileceğimiz, ama giderek yalnızlaşacağımız ortamlara sürüklenmekteyiz. Üretim ilişkilerinden soyutlanan ve etkinlik alanı daraltılan insanın psikolojik sorunlarının artacağı da görülüyor. **İnsansız ve otonom sistemlerle savaşılan bir döneme geçişte ve siber orduların oluşturulduğu süreçte tehlikenin boyutları iç karartıcı.** Peki, siber suçların ya da saldırıların faili kimler olacak? Güdümleyen güçler elbette! Ya yapay zekâ, Genel Yapay Zekâya dönüşme yolunda kendi kendini güdümlerse? Risk analiziyle öngörülen birçok tehdide karşı ulusal güvenlik önlemlerinin ivedilikle alınması gerektiği de ortaya çıkıyor. Teknolojiyi çok uluslu şirketler üzerinden yönlendiren ve yönlendirecek küresel politik güçlerin mi elinde, insanlığın geleceği? İyimser düşünersek, gelecekte Genel Yapay Zekâ yeni bir uygarlık yaratacak, tüm varlıkların haklarını kollayacak ve savaşları önleyecek

biçimde programlanabilir mi? Derin öğrenmelerle Genel Yapay Zekâya dönüştürülme sürecinde kimler, nasıl bir etik program yükleyebilir, yapay zekâyâ? **O zamana dek yapay zekâ, kendi programını kendisi de yapabilir! Umarız güzel bir yazılımdır, dünya için! Gelecekte uygarlığımızın sanal bir uygarlığa dönüşmesi riski de var! İnsanın kimliğinin sanallaşmadığı, gerçeklik algısını ve bilincini yitirmediği ve adaletin önemli ölçüde gerçekleşeceği başka bir uygarlık elbette olanaklı.** Teknolojinin yalnızca ağlarda postmodern sermayenin dolaşımına ve kısa vadeli kazanca değil, doğada ekolojik dengeyi gözeten üretimlere de hizmet eden politikalarla güdülmesi zorunlu. Bilimsel çalışmaların verimi olarak ileri teknolojilerin dünyada insanca sürdürülebilir bir yaşam için kullanılması neden mümkün olmasın?

FÖ: İngiltere'nin en saygın astrofizikçilerden **Martin Rees**, insan beyninin elektronik cihazlara yüklenmesinin gerçekleşmesi durumunda, pek çok felsefi sorunun bizi beklediğini söyledi. Siz ne dersiniz? Katılır mısınız, bu görüşe?

NGA: Zihnimizi bir bilgisayara yükleme düşüncesi yaygınlık kazanıyor. Diyelim ki yüklendi, zihnimizi kopyalayınca yapay bir zihin elde etmiş olmaz mıyız? Yaptığımız şey zihnimizi kaydederek saklamak mı, yoksa yaşatmak mıdır? **Transcendence** adlı film, bir bilim insanının ölmeden önce kendi zihnini kuantum bir bilgisayara yükleyerek zihnini yaşatmasını ve sonrasında nanoteknolojiyle yapay zihinler geliştirilmesini konu eder. Ancak zihni yakalamak için beyni taramanın, taramak için gerekli teknolojiyi geliştirmenin ve dijital ortamda etkinleştirmenin zorlukları da belirtiliyor. Peki, beynin hangi özelliğinin bilinç ürettiği biliniyor mu? Hayır. Geliştirme aşamasında olduğu söylenen DNA bilgisayarları ise insanların kendi bedenlerini bilgisayar gibi kullanmalarını sağlayabilmiş gelecekte. Peki, ne yapıp edip ölümsüz olmak isteyenler kimler? Trans-hümanistler mi? Mitolojilerde çok önemli yeri var, sahi bu arayışın! Ölümsüzlük elmasını çalanlar olduğuna göre yiyenler de vardır! Demek ki insan, günümüzde zihnini bilgisayara aktarmaya çalışarak ya da biyoteknoloji ile ölümsüz olmayı hedefleyerek varoluşunun sınırlarını zorlayacak. **Giyilebilir teknolojilerin aşamalarıyla, beyin implantlarıyla bu süreç işliyor gibi.** Bilinci ve etik duyarlılığı olmayan, düşünemeyen ama düşünür gibi yapan makine zihinleri ya da yapay zihinler yaratmanın tehlikesinin büyük olabileceği de anlaşıyor. Felsefi sorunlar olmaz mı hiç; etik, teolojik, metafizik... **Toplumsal, kültürel ve hukuki sorunlar da bizi bekliyor, yakın gelecekte.** Yapay zekâ alanının insan zihnini model almasının çağdaş zihin felsefesinin de yapay zekâ alanında zihne yönelmesine neden olduğunu öğrendim, bu arada. Böylece yapay zekânın zihin ile bağlantısının mantıksal temellerinin büyük bir kısmı felsefe aracılığıyla atılmış. Yapay zekâ teknolojisi de artık zekânın değil, zihnin olanağı üzerine odaklanmakta. **Yeni hedef yapay zihinler olacak** demektir, en az iki yönde işleyecek bir süreçte. Ancak, günümüzün tekno-biliminin yapay bir zihni üretmede gerekli bilgi ve

donanıma sahip olmadığı da ifade ediliyor. Her şeyden önce, insan zihninin öznel yapısı çözülememiştir.

FÖ:Martin Rees, “Gelecek Üzerine” adlı son kitabında, üzerinde durduğu yeni teknolojilerle ilgili NBC'nin sorularını yanıtlarken yeni teknolojilerin mahremiyet ve özgürlükle güvenlik arasında bir gerilimi ortaya çıkardığını savundu. Katılır mısınız?

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA DEĞİL, SÜRDÜRÜLEBİLİR İNSANLIK İÇİN...

NGA: Siber fiziksel sistemler ve diğer gelişmiş teknolojiler insanın denetim altına alınmasını kolaylaştırarak özel yaşamını ve bireysel özgürlüğünü tehdit ederken ve fırsat eşitsizliklerini de artırırken siber güvenliğin nasıl sağlanacağı kuşkulu. **Siber sistemlerden kaynaklanan tehdidin yüksek düzeyde olduğu da belli.** Öte yandan biyoteknolojilerin insanları ve hayvanları etik olarak kabul edilemeyecek biçimde değiştirmeye olanak tanınması da olumlu tarafların dışında göz ardı edilemeyecek bir durum. **Martin Rees, “Tüm bu yeni teknolojiler o kadar hızlı geliyor ki, onlarla gerçekten iyi başa çıkabileceğimizden emin değiliz.** Cini şişeye geri koyamayız. Sadece faydalar elde edebildiğimizden ve riskleri en aza indirdiğimizden emin olmalıyız,” diyor. Rees, siber sistemlerin ve biyoteknolojininsadece birkaç kişi tarafından kötüye kullanılabilme durumunda bile çok geniş kapsamlı ve hatta küresel bir zincirleme etkiye sahip olma riskine işaret ediyor. “Bu riski, gizlilik, özgürlük ve güvenlik arasında büyük bir gerilime yol açan eylemlerle en aza indirmek zorunda kalacağımızdan endişeleniyorum,” diyor. **Ancak, riski en aza indirirken sadece sürdürülebilir kalkınma değil, sürdürülebilir insanlık da gözetilmeli!** Demem o ki insan özgürlüğe de zorunludur! Böylesine kuşatılıp özgürleşme olanağını yitirince yapıp etmelerinden sorumlu da tutulamaz sonra. Hem sibernetiğin hem de olağanüstü siber güvenlik önlemlerinin **insansız bir topluma kapı açma tehdidi** ve biyoteknolojinin insanlığı gözetmeyen uygulamaları hakkında kaygılıyım.

FÖ: İnsanoğlunun önümüzdeki yüzyılda karşılaşılabileceği varoluşsal tehditleri **Martin Rees,** şöyle sıralıyor: Siber saldırılardan biyoteknolojideki gelişmelere, yapay zekâdan, iklim değişikliğine kadar pek çok teknolojik hamle...Teknolojinin insanlığı dünya tarihinde kritik bir kavşağa getirdiğini söylüyor ve sizin gibi o da insan soyunun devamına ilişkin olarak ‘**insan sonrası evrim**’ aşamasına girileceğini öngörüyor. Ne dersiniz?

NGA: Bence, insanın özgürlüğünü ya da varlığını yitirmesine neden olacak durumlardan biri, insanın kendi yapılandığı gücün, sözgelimi “genel yapay zekâ”nın egemenliği altına girmesi olabilir. Bu durumsa insan için sanatın sonu olabileceği gibi insanlığın da sonu olabilir. Kendini insan olarak gerçekleştirme

sürecini yadsıyarak bilincinin etkinliğini yitirecek olan tekno-insanın doğaya armağan edeceği son ürün ise insan-sonrası (post-human) olur ki sonrasını ancak o bilir! İklim değişikliği konusundaki politikalar ise yeniden gözden geçirilmeyi bekliyor sanki. Kroker'e göre dijitallik ve biyoteknoloji arasındaki ittifak, bildiğimiz anlamda insan soyunun yaklaşan tükenişinin işaretini veriyor. Rees ise türümüzün karşı karşıya olduğu çeşitli tehditleri değerlendirirken, doğa yasalarını araştırmak için tasarlanmış parçacık hızlandırıcı deneylerinin dünyayı, hatta tüm evreni yok edebileceğini öne süren bazı fizikçilerden de söz ediyor. Bununla birlikte, dünyanın sorunlarının dünyadan kaçarak çözülemeyeceği, sorunlarla burada baş edilmesi gerektiğinin de altını çiziyor. Biyoteknoloji, siber teknoloji, robotik ve yapay zekâ alanlarındaki ilerlemeler -akıllıca takip edilip uygulanırsa- gelişmekte olan ve gelişmiş dünyayı güçlendirmemiz ve iklim değişikliğinden nükleer savaşa kadar insanlığın dünya üzerinde karşı karşıya olduğu tehditlerin üstesinden gelmemiz için bize güç verebileceğini de söylüyor. Yeni teknolojilerin hukuki bir alt yapıda sorumluluk üstlenerek kullanılacağı küresel bir yol haritası geliştirmenin, disiplinler arası çalışmaların ve yüzleşilen karmaşık problemlerin ivedilikle çözümünün önemi anlaşıyor, dünyanın geleceği için. Çünkü, günümüz gelişmeleri, güdümlü teknolojilerin dünyayı yeniden yapılandırmada daha kapsamlı biçimde belirleyici olacağını, **teknolojik bağımlılığı giderek artan insanın gelecekte tamamen kontrol altına alınabileceğini ve özgürlüğünü yitirme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu da göstermekte.**

FÖ: Herkes İçin Bilim Teknoloji Dergisi'nde, "Bilimin ortak çağrısı: İşte dünyayı kurtaracak bilim stratejileri. Peki, Türkiye ne yapabilir?" başlığı altında bir metin yayınlandı. Ben de size sorayım. Bu kritik soruyu nasıl yorumlamak istersiniz?

NGA: Yalnızca bilim-teknolojiden ibaret olmayan tümel bir uygarlık anlayışıyla felsefi derinliği olan politikalar geliştirmeye, kaynakları verimli ve sorumlu kullanmaya, üretimi gerçek doğada sürdürmeye ve toplum olarak kültürel irade göstermeye zorunluyuz. Türkiye'nin ileri ve yüksek teknoloji ülkesi olması hedefleniyorsa eğer, bu süreçte belirlenen büyük problemlere bilimsel çözümler de aranması, felsefeyi dışlamayan disiplinler arası çalışmalarla, kurumlararası dayanışmayla, işbirliğiyle, paydaşlıkla ortak değerler üretilmesi de gerekiyor. Ulusal güvenliğin gözetilebilmesi de böyle bir seferberliğe bağlı belki! Diğer bir hedef de insan haklarının hayata geçirilmesi, kültürlerarası iletişimi de kapsayacak biçimde sosyal adaletin sağlanması olmalıdır ki aksi durumda dünyada insani bir yaşamın sürdürülemeyeceği açıktır. Ayrıca, yalnızca **tekno-akıl** ön plana çıkarılması; manevi kültürün anlamsız ve işlevsiz kılınması iç karartıyor! Bu durum **eğer bir uygarlık varsa, hızla çöküşüne ve geleceğin insansız olmasına da işaret ediyor!** Böyle giderse **ekonomik krizler nedeniyle sahneye çıkarılan yeni teknolojilerin artan baskısından, sürdürülen savaşlar ve siber saldırılardan kaçıp sığınacak bir yer arayacağız!** Şair Cemal Süreya'sınacak yeri, sürrealist bir öğeyle göstermişti, 11 Beyit içinde: "Sığınacak yer kalmadı / Chagall'daki eşeğin gözünden başka." Biz de o gözü görmek için Chagall'ın tablosuna bakabiliriz, o zaman. Eğer yapay zekâ yeni bir tasarımında eşeğin gözünü başka bir göz ile değiştirmediyse!

FÖ: Çok teşekkür ediyorum, Sayın Nuray Gök Aksamaz, yoğunluğunuz içinde zaman ayırdığınız ve insanlığın yapay zekalı dijital tarihine not düşen açıklamalarınız için.

Yazar Özlem Yıldırım 1987’de Muğla’da doğar. 2011’de Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Sinema TV Bölümü’nü bitirir. Yüksek Lisansını Bahçeşehir Üniversitesi’nde yapar ve tiyatrolarda görev alır. “Kar Küresi” adlı oyununu 2021’de yazar, oyun dereceye girer ve 2025’te yayınlanır. Kar Küresi, camdan yapılmış bir küre içerisinde minyatür şekillerin bulunduğu ve sallandıkça beyaz taneciklerin kar gibi yağdığı bir küredir. Yazar da bu oyununda yaşamdan önemli kesitler vererek yaşantılarla kar küresi arasında bir ilişki kurar. Oyunda iki perde ve on sekiz sahne vardır. Altı oyuncu da önemli roller üstlenir: Ayla, Havva, Cemal, Hırsız Ahmet, Hırsız Memo, Seval Hemşire.

Ayla, Cemal, Hırsız Memo, Hırsız Ahmet yetimhanede büyürler. Ayla, öğretmen olarak atanır. Cemal de öğretmen olup ataması yapılmaz ve kafe işleterek geçinir. Kafeye gelen Ayla, Cemal’le tanışır, anlaşıp. O sırada annesi olduğunu öğrendiği Havva Hanım’la buluşacaktır. Yetimhanede Seval Hemşire’nin büyük desteğini görür. Annesiyle yüzleşirken tartışır. Havva Hanım, Ayla’ya hamile kaldığında sevgilisi onu terk eder. O da doğurmak zorunda kalır. Bebeği yetimhaneye verir. Başka biriyle evlenir ve ondan da bir bebeği olur. Ayla’yla 25 yıl sonra buluştuklarında ona bir üvey kardeşi (Gizem) olduğunu söyler. Ailenin geçmişini de anlatır. Dedesinin ilköğretmeni olduğunu öğrenir vb. Ayla, Beşiktaş’ta iki arkadaşıyla kirada oturur. Havva Hanım ise Fikirtepe’de yaşar. Ayla, Cemal’le buluşmalarında kar küresini çantasından çıkarıp oynar, zaman geçirir.

Yaşamda bitmeyen sorunlar

Cemal’le Ayla’nın öyküsü ortaktır. Cemal, yurttaki arkadaşlarını anlatır. Birisi polis olur, Cemal KPSS’yi kazanamaz vb. Hırsız Ahmet ile Hırsız Memo da yurttan arkadaş olup kaçmışlar, hırsızlık yaparak geçinirler. Hırsız Memo, Ayşe’yi sever, her yerde onu sayıklar ve sonunda deli olur. Ayla, yurttayken yaptığı bir kolyeyi Hırsız Ahmet’e armağan etmiştir. Cemal’in işlettiği kafede görüştüklerinde boynunda kendi yaptığı kolyeyi görünce anımsar ve sevinir. Oyunda Ayla’nın, annesi Havva’yı bağışlayıp bağışlamayacağı heyecan verir. Sonraki buluşmada Havva Hanım’ın kızı Gizem’in böbrek hastası olduğunu söyleyip Ayla’dan böbreğini istemesi barışma sürecini düşündürür. Havva, çıkar için mi gelip kızı Ayla’yı bulmuştur sorusu gelir akıllara. Ayla, annesine öfkeli; ancak üvey kardeşi için böbreğini vermeyi kabul eder. Cemal ona bu konuda yardımcı olur. Hırsız Memo, arkadaşı Hırsız Ahmet’i sevgilisi Ayşe’yi elinden almakla suçlar. Bu doğru olmasa da Memo’nun hareketleri normal değildir ve silahını Ayla’ya çevirip onu öldürerek Hırsız Ahmet’ten öfkesini çıkaracağını düşünür. Ayla’yı korumak için öne atılan Hırsız Ahmet vurulur ve ölür. Oyun bu acı sonla biter.

Yazar Özlem Yıldırım, Kar Küresi oyununda yetimhanede büyüyenlerin sonraki yaşamlarındaki sorunlarını, yaşama savaşımalarını, iç dünyalarını başarıyla yansıtır.

(*) Kar Küresi-Özlem Yıldırım, Oyun, Ayrikotu Yayın, Ocak 2025, 136 s.

Yazar Şenay Eroğlu Aksoy 1968 Kayseri doğumludur. Dergilerde ve gazetelerin kitap eklerindeki yazılarıyla tanınır. Evlerin Yüreği (2012), Gece Çığırkanları (2015) adlı öykü kitaplarından sonra Sardunyaların Kışı kitabıyla okurlarına ulaşır. On altı kısa öyküden oluşan kitapta, yazarın iç sesi, evlerin içinde ve sokaklardaki insanların yaşama savaşimleri ilgi çeker. Öykülerde, karanlık, kış, eşlerin geçimsizliği, sevgisizliği, korkular vb. önemli yer tutar. Balkondaki sardunyaların kışın donmasını diye içeriye alındığı, önceden yaşanan bir ilişkiyi anımsattığı vurgulanırken eşinden uzaklaşan kadının sıkıntıları, babanın ölümü, ülkenin karanlığı yansıtılır. Karşımızdakilere yanıtını bildiğimiz soruları sorduğumuz vurgulanır. “Önce gözleri ölüyor herkesin” (s.15) saptamasını yapar anlatıcı. Öykülerde benöyküsel ve elöyküsel anlatımlar vardır. “Papatyalar” öyküsünde bir evin mutfağından kesitlere tanık oluruz. Eteğinde papatya çiçekleri olan kadın ve annesi, kesik kollu baba. Yürüyüşe çıkış. Uçan bir kartal, havlayan köpek, evin avlusu, bahçe tulumbasından su çekiş, köpeğin su içişi vb. okuru da öyle bir bahçeli eve ve orada yaşananlara götürür. “Bulanık Nehir” öyküsünde anlatıcı, dağların kitaplardan daha bilge olduğunu söyler. Nehirdeki bulanık suda, kayıkla bir kaçışı anlatır.

Kentlerin yığın insanları ve zor yaşamlar

Yazar, öykülerde anlatıcının düşlerine yer verir. Çocukluk anıları, çevrede yaşanan önemli olaylar, gözlemler de önemli yer tutar. Bir genç de kentte yaşananları gördükçe bu kentten gidilmesini önerir. Apartman önünde bekleyen silahlı kişiler, kuşatılmış bir ev ve içindekilerin kaygıları... Yaşlı kadının karakolu araması, karakolun ilgisiz kalması, evdeki karı kocayla dilenerek geçinen iki çocuğun saldırı altında olması vb. göçmenlerin yaşadığı sıkıntıları anımsattığı için önemlidir. “Balkon” öyküsü yasaklara başkaldırıyı yansıtır. Polis, kadınların balkona çıkmalarının yasak olduğunu duyurur. Anlatıcı ve komşu Naciye abla perdeyi aralayıp bakışırlar. Onlara Sevgi ve Saniye abla da katılır. Anlatıcı Ayşen ve diğerleri çocuklarıyla birlikte balkona çıkıp yasağa karşı direnirler. Öykülerde, okullarda okutulan Hayat Bilgisi kitabındaki aile yaşamı eleştirilir. Gerçek yaşamla kitaptaki aile yaşamının çeliştiği vurgulanır. Kocasını gurbette olup iki çocuğuyla yaşayan kadının düşleri, kendini sorgulayışı yürek burkucudur. Başkası istemeye gelecek diye sevgilisiyle kaçmayı göze alıp kaçan kızın heyecanı, korkusu, virane evlere sığınanların korkuları, bakımsız, cılız çocukların yaşamı, kentin yığın insanları anlatılır öykülerde. Göçmenlerin çadır, kabin yaşamları, depremlerde yitip gidenler, acımasız yaşamlar, darbe sonrası baskıcı yönetimin uygulamaları, devrimci gençlerin ölümleri anımsatılır. Karşıyaka’da mahallenin devrimci Yalçın abisi unutulmaz. Anlatıcının çocukluk anılarında yerini alır. Fatma Teyze, oğlu Yalçın’ı eski evin bahçesindeki kuyunun içine seslenerek çağırır.

Yazar Şenay Eroğlu Aksoy, “Sardunyaların Kışı” yapıtındaki öyküleriyle yurdumuzda yaşanan, yaşatılan acılara tanıklık eder. Okuyucularını da bu acılara tanık olmaya çağırır. Bireylerin yabancılaşmasını, ilgisizliğini kınarken sardunyaların kokusunu duyumsatır.

(*) Sardunyaların Kışı- Şenay Eroğlu Aksoy, Öykü, Everest Yayınları, Aralık 2022, 88 s.

DİL ANLAYIŞIM**HİKMET KURTER**

Osmanlı döneminde devlet adamlarının Arapça ve Farsçaya tutkuyla bağlanmalarının sonucu olarak dilimizin dağarına bu dillerden pek çok sözcük, tamlama ve deyim girmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçeden oluşan bu yapay dili bugün Osmanlıca diye adlandırıyoruz.

Cumhuriyet döneminde birbiri ardına hayata geçirilen Türk Devriminin dil alanındaki yansıması, dilde sadeleşme anlayışı olmuştur.

Dilimizi Arapça ve Farsça sözcüklerden arındırmaya çalışırken dil varlığımız şimdi de İngilizcenin saldırısı altındadır.

Dil devrimine bağlı aydınların dile getirdikleri ve uyguladıkları savsöz niteliğinde bir ilke vardır: **“Türkçesi varken”**

Ben de bağlı olduğum bu ilke doğrultusunda yazılarımda, yabancı dillerden sözlüğümüze girmiş sözcükleri olabildiğince kullanmaktan kaçınıyorum. Ama dilimize çokça yerleşmiş şiirlerin dizeleri, şarkıların sözleri, içinde yabancı dillerden sözcükler barındıran deyimleri, atasözlerini bu seçiciliğin dışında bırakarak...

Öykülerimde basit, doğrudan bir anlatımı; herkesin rahatlıkla anlayabileceği açıklıkta, günlük konuşma diline yaslanan bir biçemi yeğlerim.

Tümceler olabildiğince kısa olmasına, en az sözcükle çok şey anlatmaya özen gösteririm.

Yalınlık, sadelik, açıklık, büyük savlardan kaçınmak... Öyküdeki dil anlayışımdır.

Gereksiz sözcüklerden uzak durulmalıdır. Yazı, fazlalıklar atıldıktan sonra geriye kalandır. İlk yazılışında on, on beş sayfa tutan bir öykü, budandıktan, ayıklandıktan sonra beş sayfaya iniverir. Sayfalar dolusu yazıdan bir çırpıda kurtulmak, vazgeçmek kolay değildir. Ama yazının tam kıvamını, kararını bulması için acımasızca davranmak, fazlalıklardan kurtulmak gerekir.

Yazarken sözcükler, söz öbekler, tamlamalar, deyimler, atasözleri, ikilemeler, devrik tümceler birden kalemimin ucuna geliverir, hiç zorlanmam.

Öykülerimde toplumsal bir çevrenin insanları, o çevrenin –sınıfsal, mesleksen, yöresel- özellikleriyle konuşurlar.

Örneğin, **“Çevremizi Temiz Tutalım”** adlı öyküde, Avukat Yahya İpekçi, “Reis Beyefendi Hazretleri, bu işlerin en tecrübelisi zatiâliniz olduğundan encümen reisliğine sizden daha münasip bir aza bulunamayacağı kanaatini taşıyorum. Bu yüzden reisliği size teklif ediyorum.” şeklinde Arapça ağırlıklı, ağdalı bir dille konuşur.

“Neler Oluyor Hayatta” başlıklı öykünün kahramanı Karadeniz uşağı İlyas’ın konuşması şöyledir: “Avukat Pey, kanit mi istiyorsun? Al sana kanit. Olayun olduğu gün pen ... İlçesi Sağlık Ocağı’nda muayene olmuştum. Git, araştı, incele... Haklu olduğumu göreceksun.”

(46)

Bir köylünün sözcük dağarcığı –kurala uymayan kimseler dışında- oldukça sınırlıdır. “**Traktör**” isimli öykünün kahramanı Çayıralan köyünden on yaşındaki Mustafa, “Buba, ana... Essahtan siz misiniz?” diye bölgesinin, köyünün diliyle konuşacaktır elbette.

Gençliğinde Yugoslav Ordusunda süvari subaylığı yapmış, Türkçesi biraz kıt, kırık dökük, konuşurken bildiği Balkan dillerinin etkisiyle yüklemi tümcelerinde başında kullanan yaşlı otel kâatibi “**Ramiz Tuna**” adını taşıyan öykünün kahramanıdır. “İsmisi ne senin ismisi?.. İsmisi, yani nam... Namın ne senin?.. Tevellüdünüz kaç sizin more tevellüdünüz?.. Verin bakayım kafa koçanlarınızı!..” diye seslenecektir karşısındakilere.

Alt kültürden (Ayak takımı=aşağı tabaka) olup da argoyu ağızlarında sakız gibi çiğneyenler, öykülerde de argodan başka bir dille konuşamazlar herhalde. “**Basmane Yanıyor**” başlıklı öykünün kahramanları Çingene kız ile erkeğin konuşmaları argo ve sunturlu küfürlerle yüklüdür.

“**Hani Nerde Benim Dirhemim**” başlıklı öykünün kahramanı Hüsmen Aga bir Trakyalıdır. Gençliğinde pehlivanlık da yapmıştır. Ağzından dökülenleri dinleyelim: “ Te be etmeyesin sen merak. A be kalçın ağızlı şaşırttırmışsınızdır dünyamı. Bir de nasıl olacaktım iyi?.. Hey bana bak be! Senin nene gerek özür dilemek. Bir de sen kim olursun be koca kafalı te bana amca dersin? Sen bilir misin ben kimim? Adımı salavatla alırlar ağızlarına beni bilenler, tanıyanlar.”

İşte dil anlayışım doğrultusunda bütün amacım, ereğim; bu tipler, karakterler aracılığıyla Türk toplumunun mozaiğini verebilmektir.

Toplumsal çelişkilerin arttığı, yaşam koşullarının zorlaştığı, ülkemizde insancıklarımızın yüzüne gülümseme mimikleri armağan

AZİZ NESİN

(20 Aralık 1915 Heybeliada İstanbul / 6 Temmuz 1995 Alaçatı İzmir)

YILMAZ ÇONGAR

Aziz Nesin, gülmece yazınınımızın en sevilen, en üretken ustasıdır. O, kişileri güldürürken düşündüren Karagzlerin, Nasrettin Hocaların ağdaş torunudur. Sayıları binleri geçen yazıları, yüzü geçen yapıtlarıyla ülkemizde girmediği ev yok gibidir, birçok kişi onun yazılarıyla okuma alışkanlığı kazanmıştır.O, yalnız bir romancı, öykücü değil aynı zamanda bir denemeci, oyun yazarı, dramaturg ve şairdir.

Asıl adı Mehmet Nusret'tir.20 Aralık 1915 günü Heybeliada'da doğar, babasının adı Abdülaziz'dir, adada sebzecilik, bahçıvanlık yapar, ekonomik olanakları dardır. 1934 yılında Soyadı Yasası yrrlēe konulduğu zaman Mehmet Nusret, "Nesin" soyadını alır. Bunu "Kişiler bana seslendike, kim olduğumu, ne olduğumu düşünecektim." diyerek açıklar. Sonra soyadının başına babasının adı olan "Aziz"i de ekleyince Aziz Nesin olur.

On yaşındayken Süleymaniye'de, Kanuni Sultan Süleyman İlkokulu nc sınıfına yazılır. Ertesi yıl Darüşşafaka Ortaokulu'nun dördüncü sınıfına girer. On üç yaşındayken Vefa Lisesi 'nin ortaokul birinci sınıfındadır. O yıl devamsızlıktan sınıfta kalır. Bir sonraki yıl Davutpaşa Ortaokulu'nda yine birinci sınıfta öğrencidir.

1930 yılında askerliēe ilk adımını atar. engelkyde' Askeri Ortaokul'un ikinci sınıfındadır. 1935'te Kuleli Askeri Lisesi mezunu, 1937 yılında Ankara'da Kara Harp Okulu mezunudur ve rütbesi asteğmendir.

Aziz Nesin İstanbul'da görevli iken aynı zamanda Güzel Sanatlar Akademisi'nde Süsleme Bölümü öğrencisidir.

1940 yılında Vedia Nesin ile evlenir, İkinci Dünya Savaşı başlamıştır, yazar, Trakya'da iki yıl çok sert geçen doğa koşullarında adırılı ordugahta vatan savunmasındadır. 1942 yılında Erzurum'da, sonra Erzincan'da 1943'te Kars'ta görev yapar, orada ilk çocuğu Oya doğar, ertesı yıl ise oğlu Ateş dünyaya gelir. 1944 yılında steğmen Aziz Nesin İstanbul'da Rami Kışlası'nda görevlidir, bu onun ordudaki son yılı ve son görevi olacaktır. Blēnde, yıllık izin hakkı bitmiş olan bir ere, yetkisini aşarak izin verir. Bu durum st makamlarca

duyulur, mahkemeye verilir, sonuçta üç ay on gün hapse mahkum olur ve ordudan çıkarılır. Onun için yaşamın bir yaprağı kapanmış, yeni bir yaprak açılmıştır.

İlk yıllar ailesini geçindirmek telaşına düşer, bakkallık yapar, muhasebecilikle uğraşır, fakat aklında yazı yazmak vardır. Askerken , üsteğmenlik günlerinde Sedat Simavi'nin Yedigün dergisinde şiirleri, Zekeriya Sertel'in Tan gazetesinde "Vedia Nesin" takma adıyla öyküleri yayınlanmıştır. 1945 yılında Tan gazetesinde köşe yazarlığına başlar. Fakat 4 Aralık günü egemen güçlerin hazırladığı bir gösteri ile gazete binası yakılır, yıkılır, Aziz Nesin işsiz kalır. O günlerde "Cumartesi" adlı bir magazin dergisi yayınlarsa da piyasada ancak sekiz hafta tutunabilir.

1946 yılında yaşamında ilk ve son olarak bir siyasi partiye, Türkiye Sosyalist Partisi'ne üye olur, iki ay sonra kendi isteğiyle ayrılır. Bir süre sonra Sabahattin Ali ve Rıfat Ilgaz'la birlikte "Markopaşa" adında gülmece ve yergi dergisini yayınlarlar. Dergi çok sevilir, tutulur ve yüksek tirajlara erişir. Fakat içindeki bazı yazılar devlet büyüklerine ve onların politikalarına dokunduğu için dergi kapatılır. Bir süre sonra aynı dergi "Malum Paşa" adıyla yayınlanır, o da kapatılır, bu kez aynı dergi "Merhum Paşa" adıyla yayınlanır. O da kapatılır ve bu dergi "Bizim Paşa", "Hür Marko Paşa", "Ali Baba" gibi adlarla yayınıni sürdürür gider.

Aziz Nesin, 1946 Yılında Amerikan yardımını içeren "Truman Doktrini" ne karşı "Nereye Gidiyoruz" adlı bir broşür yayınlar. Burada açıkladığı düşünceleri nedeniyle tutuklanır, yargılama sonunda on ay hapis yatar, dört ay da Bursa'ya sürgüne gönderilir.

1948'de iki çocuğunun annesi olan eşiyle ayrılırlar. Aynı yıl "Azizname" adlı bir kitabı yayınlanır ve içindeki yergileri nedeniyle dört ay tutuklu kalır, yargılama sonunda aklanır.

1949 yılında, Mısır Kralı Faruk, İngiltere Kraliçesi Elizabeth, İran Şahı Rıza Pehlevi, büyükelçilikleri aracılığı ile T.C. Devleti'ne başvurarak, Aziz Nesin'in bir yazısında, kendilerini aşağıladığını bildirerek dava açarlar. Sonuçta yazar altı ay hapse mahkum olur.

Bir yıl sonra, sorumlu yönetmen olduğu "Yeni Baştan" adlı dergide yayınlanan "Marksist Felsefe" konulu bir yazı nedeniyle on altı ay hapis ve yine on altı ay gözaltında tutulma cezası alır. Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'nde yatar. Özgürlüğüne kavuştuğunda işsizdir. Gazeteler, basın kuruluşları artık onun adını kullanmaktan çekinirler.

Çocuklarını geçindirmek zorunda olan Aziz Nesin Levent'te dükkan kiralır, Oluş Kitabevi'ni açar, sabahları evlere gazete dağıtır, Beyoğlu'nda Bursa sokakta fotoğraf stüdyosu kurar, hiçbirini yürütemez.

Yusuf Ziya Ortaç'ın Akbaba Dergisi'nde takma ad kullanarak gülmece yazıları yazar

1955'te 6/7 Eylül olayları nedeniyle birçok yazarla birlikte altı ay hapis yatar, hiç sorgulanmadan serbest bırakılır.

Aynı yıl Meral Çelen'le evlenir. Ondan 1956'da Hüseyin Ali (Matematik Profesörü Ali Nesin) ve 1957'de Ahmet Aziz adlı iki oğlu olur.

1956'da İtalya'da Bordighera'da "Fil Hamdi" adlı öyküsüyle gülmece yarışmasında birinci olur, "Altın Palmiye ile ödüllendirilir. Ertesi yıl "Kazan Töreni" adlı öyküsüyle aynı yerde yine birinci olur, armağanı yine "Altın Palmiye"dir.

1960 yılında 27 Mayıs Devrim'i nedeniyle "Altın Palmiye"sini devlet hazinesine bağışlar.

1961'de Tanin gazetesindeki bir yazısı nedeniyle dört ay süreyle tutuklu kalır ve sonuçta aklanır. Bir yıl sonra sahibi bulunduğu "Düşün Yayınevi" tüm kitaplarıyla birlikte yanar, zararı büyüktür.

1965'te, o güne dek kendinden esirgenen pasaport verilir ve Bulgaristan, Rusya, Romanya, Polonya'da altı ay süren geziler yapar. Bir yıl sonra Bulgaristan'da "Vatani Vazife" adlı öyküsüyle birinci olur ve "Altın Kirpi" ile ödüllendirilir.

1968'de "Üç Karagöz" adlı oyunuyla Milliyet gazetesi Karacan Armağanı yarışmasında birinci olur. Ertesi yıl Moskova'da yapılan uluslararası gülmece yarışmasında "İnsanlar Uyanıyor" adlı öyküsüyle birinci olur. "Krokodil" ödülünü alır.

Dört yıl sonra kimsesiz çocukları korumak ve topluma kazandırmak için "Nesin Vakfı"nı kurar, Çatalca'da başlattığı inşaatlar 1981'de biter ve bakıma muhtaç çocuklar orada barınmaya, korunmaya ve eğitim görmeye başlar.

1975'te Asya Afrika Yazarlar Birliği'nin "Lotüs" ödülünü, aynı yıl Bulgaristan'da "Hitar Petar" ödülünü kazanır.

İki yıl sonra (TYS) Türkiye Yazarlar Sendikası başkanlığına seçilir. Ertesi yıl "Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz"la Madaralı Roman Ödülü'ne değer görülür.

1980' de ikinci eşinden ayrılır. İki yıl sonra Asya Afrika Yazarlar Birliği toplantısı için gittiği Vietnam'dan dönerken kalp krizi geçirir, Moskova'da bir ay hastanede yatar.

1983'te bedeninin sağ yanına inme iner, Çapa Hastanesi'nde bir ay tedavi olur, iyileşir.

TÜYAP tarafından 1985 yılında yılın yazarı seçilir.

1989'da "Sovyet Çocuk Fonu"nun ilk kez verilen "Tolstoy Altın Madalyası"na değer görülür.

1993 yılında Salman Rüştü'nün "Şeytan Ayetleri"ni yayınlar, ölümle tehdit edilir.

Aynı yıl 2 Temmuz günü Sivas'ta Madımak Oteli'nde gerici güçlerin oteli yakarak toplu öldürme olayından bir rastlantı sonucu kurtulur, o gün çoğu sanatçı olan otuz yedi değerli aydın kişimiz yakılarak öldürülmüştür.

Aziz Nesin çok rahat ve kolay yazar, böyle olunca yazdıkları da kolay okunur. Uzun uzun düşünmeye zaten vakti yoktur. Her tür toplumsal, ekonomik, kültürel, kişisel olaydan esinlenir. Yazıları için gerekli malzemeyi, olağanüstü gözlem gücüyle kolaylıkla seçip alır. Gülmece ağırlıklı yazması durumunu şöyle açıklar:

"Gülmeceyi ben seçmedim, ama yeğlerim, çünkü en etkin ve yaygın yazı türüdür. Yazarın ne yapacağını pazar belirliyor. Okuyucu benim gülmece yazılarımı tutunca ben de bu alana yöneldim. Profesyoneller için bu kaçınılmaz kuraldır."

Romanları arasında içerik, anlatım, dil ve sav bakımından en yetkin olanı "Zübük" tür. Konusu şöyledir:

"Zübükzade İbraam bey ülkemizde yozlaşmış olan politik ve toplumsal yaşamın üzerinde bir pislik böceği gibi üreyen, çalışmadan kazanmanın yollarını zorlayan, sırtını her zaman bir devlet büyüğüne dayayan, bilgisiz, bilinçsiz, halkı aldatan, görünüşte erdemli, gerçekte iğrenç olan bir tiptir. Kokuşmuş düzenin üzerine mikrop taşıyan sinekler gibi konan bu tipler binlercedir. İşin en kötü yanı zavallı halk bugün bile onları namuslu sanmaktadır. Yapıtta İbraam beyin halk üzerindeki iğrenç maceraları, okuru bazen güldürerek, bazen düşündürerek, bazen de üzerek sürer gider."

Aziz Nesin, 2 Temmuz 1995 günü Foça Belediyesi'nin düzenlediği sanatsal etkinliklere katılmak üzere bu ilçeye gelir. 5 Temmuz'da Çeşme'nin Alaçatı beldesinde Dost Kitabevi'nin konuğu olarak okurlarla söyleşir, yapıtlarını imzalar. Akşam oteline döndüğünde fenalaşır. Kalp rahatsızlığı geçirmektedir. Çeşme'den getirilen doktorların tüm çabalarına karşın 6 Temmuz günü saat 01.15'te yaşama gözlerini kapatır.

7 Temmuz günü, önceden istediği gibi Çatalca'daki Nesin Vakfı'nın bahçesinde gömütlüğünün yeri belli olmamak üzere törensiz olarak toprağa verilir.

Aziz Nesin Türkiye'de ve Dünya'da demokratik ve aydınlık düşünceye sahip okurlar tarafından sonsuza dek anımsanacak ve onların gönüllerinde yaşayacaktır.

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

Yazınımız, ekinimiz, uygarlığımız, dilimiz, için bakıma özene
görevli dergi

Yeniden Türk Dili Dergisi: Dil ve yazın; şiir, öykü, deneme,
eleştiri, günlük, düşün, ekin dergisi

Kurucu İyesi, Sorumlu Müdür ve Genel Yayın Yönetmeni:
Sencer Karacalıoğlu

E R İ Ş İ M Sencer Karacalıoğlu: 0 505 985 40 55

Sencerkaracalioglu2002@gmail.com

Danışma ve Yazı Kurulu: Prof. Dr. Ömer Demircan, Okan Baba,
Prof. Dr. Süreyya Ülker

Teknik Danışman : Boğaçhan Orhan Boran Kapak düzenleme:
MUSTAFA AZİZ DURMUŞ (azizdijital@gmail.com)

Bu dergi, yabancı sözcüklerin yerine olabildiğince Türkçelerini
koymayı görev bilir. Başka bir yerde yayınlanmış yazılar
dergimizde yayınlanmaz. Alınan yazı kesinlikle geri verilmez.
Dergide yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu
yazarlarındandır.

Yeniden Türk Dili Dergisi,yayınlanan yazılara telif ücreti
ödemez. DERGİMİZ ÜCRETSİZDİR
